

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2025

Matěj Pimper

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Výstavba socialistických plánovaných měst
v ČSSR a NDR – srovnání Havířova a Eisenhüttenstadtu**

Bakalářská práce

Autor práce: Matěj Pimper

Studijní program: Česko-německá studia

Vedoucí práce: PhDr. Lucie Filipová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2025

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. 7. 2025

Matěj Pimper

Bibliografický záznam

PIMPER, Matěj. *Výstavba socialistických plánovaných měst v ČSSR a NDR – srovnání Havířova a Eisenhüttenstadtu*. Praha, 2025. 47 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí práce PhDr. Lucie Filipová, Ph.D.

Rozsah práce: 56 759 znaků včetně mezer

Abstrakt

Havířov a Eisenhüttenstadt se řadí mezi tzv. socialistická plánovaná města, jež vznikala ve střední a východní Evropě převážně v období po konci druhé světové války. Obě byla stavěna v rámci obnovy průmyslu v Československu, resp. nově vzniklé Německé demokratické republice, jako způsob ubytování zaměstnanců k tomu potřebných od konce 40. let přibližně do poloviny 60. let 20. století. Projekty těchto měst čerpaly inspiraci ze Sovětského svazu a jeho průmyslových měst, v různé míře přejímaly zásady a postupy pro masivní výstavbu.

Tato práce porovnává zmíněná města mezi sebou a zjišťuje, v čem se navzdory podobných výchozím podmínkám liší. Postupně představuje charakteristiky obou měst v jednotlivých časových obdobích a fázích jejich vzniku. Dochází k závěru, že se mezi městy nacházejí významné rozdíly v objemu plánování před začátkem stavby a během ní, naopak konstatuje podobný vývoj ve změně technologií a v poklesu kvality provedení obytných celků s postupem stavby v reakci na společenské a ekonomické dění.

Klíčová slova

městské plánování, socialistické město, poválečná obnova, Československo, Německá demokratická republika, studená válka, komparace

Abstract

The cities Havířov and Eisenhüttenstadt are examples of the so-called socialist planned cities that were being established mainly in post-WWII Central and Eastern Europe. Both were built as part of the postwar reconstruction of the industry in Czechoslovakia and the newly founded German Democratic Republic respectively as a means of providing accommodation for the employees needed from the late 1940s until mid-1960s. The planning of these cities took inspiration from industrial cities in the Soviet Union and to a differing degree implemented some of the soviet principles and procedures of mass construction. Evidence of that can be found for example in the facades' artistic renderings in the spirit of socialist realism or the intention to create a model of socialist lives in the new social conditions after WWII.

This thesis compares the two cities mentioned and explores, in what ways do the cities differ despite similar initial preconditions. It presents the characteristics of both cities in different phases of their construction. It discovers substantial differences between the cities in the amount of planning done prior to the start of and during the construction and finds similarities regarding the progression of the construction, specifically in the change of technologies and the decrease in residential buildings' quality in response to social events and economic development.

Keywords

city planning, socialist city, city construction, Czechoslovakia, German Democratic Republic, comparison

Title

Construction of planned socialist cities in Czechoslovakia and the German Democratic Republic – comparing Havířov and Eisenhüttenstadt

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat paní doktorce Filipové za odbornou pomoc při vedení práce, zaměstnancům muzeí v Havířově a Eisenhüttenstadtu za pomoc při hledání archivních informací a svým nejbližším za podporu.

Obsah

Úvod.....	8
1. Období před stavbou měst.....	12
1.1 Důvody pro stavbu měst	12
1.2 Kritéria pro výběr lokalit	13
1.3 Stručná historie původních obcí	16
2. Průběh projektování a stavby	17
2.1 Proces projektování.....	17
2.2 Průběh výstavby a vznik měst	21
3. Obytné bloky/komplexy.....	26
3.1 Havířov	26
3.2 Eisenhüttenstadt.....	30
Závěr	39
Summary	41
Seznam pramenů a literatury	43
Prameny	43
Výstavy	43
Literatura.....	43
Internetové stránky	45
Seznam zkratk	46
Seznam příloh	47

Úvod

Obnova evropských měst po druhé světové válce měla mnoho podob v závislosti na tom, v jaké geopolitické sféře se nacházela. Střední a východní Evropa spadala v poválečném období a po výraznou většinu druhé poloviny 20. století do oblasti vlivu Sovětského svazu a jeho ideologie budování socialismu. S ní je spojené budování socialistických plánovaných měst podle sovětských vzorů a postupů.

Dva takové příklady jsou v této práci srovnávaná města, český Havířov a německý Eisenhüttenstadt (do roku 1961 StalinStadt). Obě města vznikala z popudu vládnoucích stran a měla sloužit jako modelová města pro následný vznik dalších měst. Havířov leží v českém Slezsku a dnes má necelých 70 tisíc obyvatel.¹ Důvodem jeho vzniku byla potřeba ubytovat horníky z četných dolů v celém ostravsko-karvinském revíru. Eisenhüttenstadt se svými zhruba 25 tisíci obyvatel se nachází na východě Spolkové republiky Německo ve spolkové zemi Braniborsko,² do roku 1990 náležel k Německé demokratické republice. Jeho vznik byl silně provázán se stavbou komplexu železných hutí v těsné blízkosti.

Těžištěm této bakalářské práce je období největší výstavby těchto měst. U Havířova je toto období ohraničeno začátkem stavby prvních nových domů na území dnešního města v roce 1947 a dokončením hlavní části města v polovině 60. let. V případě Eisenhüttenstadtu slouží jako začátek datum 18. srpna 1950, kdy padlo rozhodnutí o výstavbě železárenského komplexu a s ním spojeného nového města po dokončení centra města v 60. letech. Okrajově je také zmíněna návazná výstavba probíhající v obou městech až do 80. let, ovšem v menší míře. K oběma městům je také připojena stručná informace o jejich vývoji po roce 1989.

Téma práce bylo vybráno jednak z důvodu autorova zájmu o města a urbanismus, jednak také z důvodu vzestupu obecného zájmu o problematiku sovětských, resp. socialistických, měst a o jejich vývoj, výzvy a identitě po konci Sovětského svazu. Jako podklad k tomuto

¹ Český statistický úřad, „Demografický vývoj ve městech Moravskoslezského kraje v roce 2024“, 22. dubna 2025, <https://csu.gov.cz/msk/demograficky-vyvoj-ve-mestech-moravskoslezskeho-kraje-v-roce-2024> (staženo 16. června 2025).

² Stadt Eisenhüttenstadt, „Statistische Daten zur Bevölkerung und zum Arbeitsmarkt, Jahr 2023/2024“, 28. dubna 2025, https://www.eisenhuettenstadt.de/media/custom/2852_6345_1.PDF?1747232769 (staženo 16. června 2025).

tvrzení slouží například zvýšená četnost textů a knih k tématu v posledních letech,³ nebo také kurz „Kam zmizelo socialistické město?“, který na Fakultě sociálních věd UK vyučovala PhDr. Adéla Gjuričová, Ph.D. v letním semestru 2025.

Tato práce si klade za cíl paralelně představit vývoj obou měst a nabídnout vzájemnou komparaci jejich zpracování a výstavby. Hlavním záměrem této práce je tedy srovnání zkoumaných měst a zodpovězení otázky: „V jakých oblastech se výstavba obou měst lišila?“ Obě byla postavena jako socialistická plánovaná města přibližně ve stejné době, obě vznikala v socialistických zemích pod silným vlivem Sovětského svazu a obě proto čerpala inspiraci z podobných projektů v SSSR.

V současnosti dostupná literatura neobsahuje práci, jež by přímo srovnávala tato dvě města. Obecně platí, že literatury k výstavbě Eisenhüttenstadtu existuje více, ať už v německo-německém srovnání plánovaných měst s Wolfsburgem,⁴ nebo ve srovnání s jinými městy ze zemí bývalého východního bloku a socialistickými městy obecně.⁵ Stěžejním zdrojem informací o vývoji města Eisenhüttenstadt je kniha Ruth May z Institutu územního plánování univerzity v Dortmundu *Planstadt Stalinstadt: ein Grundriß der frühen DDR – aufgesucht in Eisenhüttenstadt* z roku 1999.⁶ Tato publikace nabízí detailně zpracovaný pohled na historii města včetně archivních dokumentů a rozhovorů s dobovými aktéry. Dále autor této práce použil při získávání informací několik článků věnujících se Eisenhüttenstadtu a shrnutí jeho historie a transformaci po zániku NDR.

Historie Havířova byla v některých svých aspektech zpracována v několika absolventských pracích, které byly použity především jako prostředek k získání rozšiřujících zdrojů pro tuto práci.⁷ Na rozdíl od literatury věnující se Eisenhüttenstadtu bylo samotným

³ Např. Heather DeHaan, *Stalinist City Planning: Professionals, Performance and Power* (Toronto: University of Toronto Press, 2020); Lisa B. W. Drummond a Douglas Young, *Socialist and Post-Socialist Urbanisms: Critical Reflections from a Global Perspective* (Toronto: University of Toronto Press, 2020).

⁴ Rosmarie Beier, *Aufbau West, Aufbau Ost: Die Planstädte Wolfsburg und Eisenhüttenstadt in der Nachkriegszeit* (Berlin: Dt. Historisches Museum, 1997).

⁵ Thomas Lahusen a Schamma Schahadat, *Postsocialist Landscapes Real and Imaginary Spaces from Stalinstadt to Pyongyang* (Bielefeld: transcript Verlag, 2020); Alfrun Kliems a Marina Dmitrijeva, *The post-socialist city: continuity and change in urban space and imagery* (Berlin: Jovis, 2010).

⁶ Ruth May, *Planstadt Stalinstadt: ein Grundriß der frühen DDR – aufgesucht in Eisenhüttenstadt* (Dortmund: Institut für Raumplanung, Universität Dortmund, 1999).

⁷ Jana Sedláčková, *Architektura Havířova v období socialistického realismu*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, 2010; Ondřej Pechník, *Havířov – skanzen komunismu?* Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. 2015.

městem Havířov vydáno několik publikací mapujících jeho vývoj. Konkrétně se jedná o knihu *Havířov* editorů Věry Tomolové a Rudolfa Žáčka vydanou ke 40. výročí vzniku města v roce 1995 a knihu *Havířov 1955–2005* od historika věnujícímu se městu a regionu Radima Prokopa k výročí o deset let později.⁸ K těmto dvěma publikacím je důležité zmínit, že je mezi nimi patrný rozdíl v objektivnosti. Pohled té novější z nich, *Havířov 1955–2005*, je v některých oblastech zkreslen propagačním pojetím publikace a tolik se nevěnuje některým problémům z historie města. Další zdroje, se kterými autor pracoval, představují archivní prameny a dobové časopisy. Výstavbě města se během 50. a 60. let věnovalo několik článků v odborném časopise *Architektura ČSR*, který představoval architektonické a urbanistické projekty své doby. Cenné informace poskytly kroniky města Havířov a Stavoprojektu Ostrava, státní organizace, která vznikla znárodněním malých projekčních kanceláří.⁹

V obou městech se nacházejí muzea, která představují nejzásadnější momenty z jejich historie. Obě autor této práce navštívil a využil pro získání kontaktů a zdrojů. V Havířově se nachází expozice „Historie psaná uhlím“ vytvořená městskou knihovnou, v Eisenhüttenstadtu Městské muzeum (*Städtisches Museum Eisenhüttenstadt*) popisující historii města a muzeum *Utopie und Alltag* věnující se běžnému životu v NDR.

Pro srozumitelné dosažení vytyčeného cíle je práce rozdělena na jednotlivé kapitoly v chronologickém pořadí. První kapitola představuje období před samotnou výstavbou, jsou v ní shrnuty důvody pro stavbu obou měst a kritéria pro výběr jejich lokalit a krátce představena historie oblastí. V druhé kapitole je popsán proces projektování a průběh samotné výstavby a oficiální vznik obou měst v roce 1953 (Eisenhüttenstadt), resp. 1955 (Havířov). Třetí kapitola detailněji rozebírá zástavbu obou měst, a to jak z urbanistického, tak z uměleckého hlediska. V každé z kapitol jsou popsána obě města zvlášť, následně dochází ke vzájemné komparaci. Na závěr jsou shrnuty rozdíly a uvedeny prvky, které jsou v obou městech shodné či podobné.

⁸ Věra Tomolová a Rudolf Žáček, eds., *Havířov* (Havířov: Město Havířov, 1995); Radim Prokop a kol., *Havířov 1955–2005* (Havířov: Statutární město Havířov, 2005).

⁹ *Kronika Havířova, 1956–1963*, Statutární město Havířov, <https://www.kronikahavirov.cz/lib/exe/fetch.php?media=kronika:kronika-1956-63.pdf>; *Kronika Stavoprojektu Ostrava, 1948–1960*. Digitální badatelna Zemského archivu v Opavě, fond Stavoprojekt Ostrava, NAD: 684; Citace z: <https://www.fa.cvut.cz/cs/vyzkum-a-spoluprace/vyzkumne-projekty/47018-stavoprojekt-1948-1953-kolektivizace-projekcni-cinnosti-a-jeji-otisk-v-pameti-ceske-krajiny-a-mest> (staženo 18. června 2025).

Poznámka k užívání pojmů

Jelikož je nemalá část zdrojů v jiném jazyce než v češtině (německy a anglicky), je namístě přidat poznámku k přejímání cizojazyčných pojmenování. Vlastní překlady cizích názvů jsou pro odlišení od oficiálních názvů v češtině uváděny v uvozovkách s originálním zněním v závorce.

Dále je potřeba uvést, že město Eisenhüttenstadt se v prvních osmi letech své existence (1953–1961) nazývalo Stalinstadt. Přesto je v částech textu, vztahujících se k tomuto období, používáno pojmenování aktuální, tj. Eisenhüttenstadt.

Zároveň se v textu objevuje více pojmenování pro EKO (*Eisenhüttenkombinat Ost*, Kombinát železných hutí Východ): železářny, komplex železných hutí, železárenský komplex, železné hutě, areál železáren. K tomuto kroku bylo přistoupeno z důvodu předejití nadměrnému užívání a opakování vybraného slovního spojení. Jelikož se tato práce ani její autor nespécializují v oblasti metalurgie, byly v rámci zachování srozumitelnosti a čitelnosti zanedbány možné technologické nesrovnalosti způsobené používáním těchto výrazů.

1 Období před stavbou měst

1.1 Důvody pro stavbu měst

V období po druhé světové válce stála velká část (zejména střední a východní) Evropy před otázkou, jakým způsobem se vzpamatovat z válečné destrukce, obnovit ekonomiku a zvednout životní úroveň obyvatel. V mnoha případech se symbolem této doby stala výstavba nových čtvrtí nebo zcela nových měst, jako v případě Havířova a Eisenhüttenstadtu. Tato stavební činnost znamenala nejen obnovu zničeného bytového fondu, ale mnohdy také pokrok v urbanizaci do té doby vesnického obyvatelstva.¹⁰

Při bližším pohledu na zkoumaná města jsou zjevné konkrétní problémy, se kterými se musela vypořádat. V případě Havířova šlo o nedostatek pracovních sil v již před válkou významném odvětví železářství a hornictví, který byl po roce 1945 zesílen vládním programem na obnovu československého průmyslu. Ten totiž určil právě tyto oblasti, spolu s energetikou, jako jeho klíčové priority. Zároveň se s ním vázala také nutnost zajistit dostatek ubytovacích kapacit pro stávající i nové pracovníky v regionu.¹¹

Rychlé realizaci těchto plánů ale bránila nedostatečná urbanizace oblasti. Ještě do poloviny 20. století převažovala v blízkosti četných černouhelných dolů na Ostravsku roztroušená zástavba hornických kolonií zajišťujících nepříliš vysokou kvalitu života pro zhruba 50 tisíc horníků. Již v rámci prvního dvouletého plánu v letech 1947–1948 tak byla realizována stavba tzv. pohotovostních sídlišť v blízkosti dolů v Ostravě, Prostřední Suché, Karviné a na rozhraní obcí Šenov a Šumbark. Právě poslední jmenované se stalo základem pro dnešní město Havířov.¹² V této době, nutno dodat že stále ještě před únorovým převratem, se však zatím nepočítalo se stavbou žádného nového města, neboť chyběla jakákoli dlouhodobá vize či plán rozvoje průmyslu a urbanizace v této oblasti.¹³ První nové domy tak byly určeny pro obyvatele stávajících kolonií, kterým měly zajistit lepší životní podmínky.¹⁴

¹⁰ Jiří Hrůza, *Svět měst* (Praha: Academia, 2014), 580–584.

¹¹ Prokop a kol., *Havířov*, 8.

¹² *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru* (Ostrava: Anagram, 2003), 454.

¹³ Prokop a kol., *Havířov*, 7.

¹⁴ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 77.

Německo, jakožto poražená strana, pocíťovalo důsledky války mnohem výrazněji než obnovené Československo. Nejen, že se ho taktéž týkala obnova zničených měst, ale bylo také postaveno do (pro celoněmeckou rekonstrukci) nepříznivé situace z důvodu rozdělení správy území mezi vítězné mocnosti. Stav průmyslové infrastruktury nebyl příznivý v celém Německu, avšak východ země, který spadal do „sovětské okupační zóny“ (*Sowjetische Besatzungszone, SBZ*), byl postižen nejvíce. Z předválečných výrobních kapacit bylo totiž během bojů zhruba 40 % zcela zničeno, jejich další části pak byly rozebírány a odváženy do Sovětského svazu jako forma plnění válečných reparací.¹⁵

Politické podmínky, dané dohodami vítězných mocností, předurčovaly orientaci sovětské zóny směrem na východ, k Sovětskému svazu a ostatním zemím východního bloku. K velkému množství staveb bylo potřeba zajistit odpovídající množství železa a oceli, ta se ale historicky vyráběla na západě země v Porúří.¹⁶ Pomoc spřátelených zemí sice mohla do určité míry nedostatek surovin zlepšit, ale nemohla zajistit dostatek výrobních kapacit, který na východě panoval. Pro první dvouletku nově vzniklé Německé demokratické republiky v letech 1949–1950 tak byla mezi stěžejní body obnovy země a výstavby socialismu určena oblast hutnictví a v rámci navýšení výrobních kapacit bylo rozhodnuto postavit novou železnou huť s pěti vysokými pecemi a ocelárnou, spolu s přidruženým sídlištěm pro její zaměstnance.¹⁷

1.2 Kritéria pro výběr lokalit

Ještě před tím, než se vůbec mohlo začít se výstavbou, bylo pro ně nutné vybrat vhodné lokality. V případě Havířova přitom ještě několik let po začátku stavby prvních domů nebyl hotový celkový plán města, natož celého regionu. V tomto směru se jednalo o značně nekoncepční postup československých plánovačů, který se podařilo napravit až později.¹⁸

Teprve v roce 1949 bylo rozhodnuto, že místo roztroušených sídlišť nepatřících plně k žádné obci a tvořících pouhé satelity nedaleké Ostravy bude probíhat výstavba

¹⁵ May, *Planstadt Stalinstadt*, 33–34.

¹⁶ Andreas Ludwig, *Alltag: DDR – Geschichte, Fotos, Objekte* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2012), 41.

¹⁷ May, *Planstadt Stalinstadt*, 35–37.

¹⁸ Martin Strakoš, *Nová Ostrava a její satelity: Kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století* (Ostrava: Národní památkový ústav, 2010), 153.

plnohodnotného města s veškerou vybaveností. Pod taktovkou státního podniku Stavoprojekt Ostrava tak začal být zpracováván plán celého regionu ostravsko-karvinské pánve (tzv. rajónový plán), jeho dokončení však trvalo až do roku 1951.¹⁹ V tomto plánu je nové město (viz obr. 1), pod tehdy používaným pracovním názvem Šenov-Šumbark, vyznačeno již ve své dnešní poloze přibližně v polovině cesty mezi Ostravou a Českým Těšínem.

Výběr tohoto místa využil jeho příznivých přírodních podmínek i ve vztahu k celému regionu. Jednalo se o vyvýšenou plošinu ohraničenou ze západu řekou Lučinou a ze severu Sušankou, zároveň šlo o oblast zatím nepoddolovanou a ležícího mimo plány na budoucí těžbu.²⁰ Mezi dalšími pozitivy byla zmiňována půlhodinová vzdálenost uhelných dolů a ostravské Nové hutě Klementa Gottwalda (dnes průmyslový areál Liberty Ostrava) jakožto významných cílů cest do zaměstnání.²¹

Obr. 1: Územní plán Ostravska z roku 1951, Šenov-Šumbark vyznačen šipkou v pravém dolním rohu nad legendou. Zdroj: Vladimír Meduna, „Nová Ostrava“, *Architektura ČSR* 10, č. 1–12 (1951): 261.

¹⁹ Tomolová a Žáček, *Haviřov*, 82.

²⁰ *Uhelné hornictví v OKR*, 458.

²¹ Prokop a kol., *Haviřov 1955–2005*, 20; Zdeněk Špaček, „Výstavba Haviřova“, *Architektura ČSR* 22, č. 3 (1963): 159.

V neposlední řadě měla lokalita výhodné dopravní napojení na zbytek regionu. Hlavní osou nové zástavby byla silnice číslo 11 spojující Ostravu s Českým Těšínem, která zajišťovala přímé spojení do krajského města. V blízkosti Šumbarku vedla i železniční trať taktéž spojující Ostravu a Český Těšín, provoz osobních vlaků ale v té době ještě nedosahoval dostatečné frekvence k tomu, aby se významněji podílel na dopravě obyvatel.²²

Oproti poněkud nekonkrétním požadavkům na umístění Havířova byly pro „Kombinát železných hutí východ“ (*Eisenhüttenkombinat Ost*, EKO, jak se plánovanému závodu zpočátku říkalo) a jeho „obytné město“ (*Wohnstadt des EKO*) stanoveny jasné podmínky, které musela lokalita splňovat: 1) muselo se jednat o dostatečně rozlehlé území, které nabízelo místo nejen pro první fáze výstavby EKO, ale i případná další rozšíření v reakci na poptávku a hospodářskou situaci v zemi; 2) volné místo bylo potřeba nejen pro hutě, nýbrž i území, na kterých mělo vzniknout sídliště pro tisícovky jejich zaměstnanců s rodinami; 3) kritické pro výběr lokace bylo dobré dopravní napojení na významné transportní koridory, především říční a železniční, v hlavním směru v ose východ-západ. Tento směr byl velmi významný nejen kvůli vstřícné politice vůči zemím sovětského bloku, ale také pro konkrétní rozhodnutí provedená v jejím důsledku. Východo-západní transportní koridor byl proto důležitý zejména ve vztahu k místu původu nerostných surovin, které železné hutě potřebují pro svůj provoz, a sice železné rudy dovážené ze Sovětského svazu a koksu z Polska.²³ Vedle toho byly důležité také směry na Berlín, Magdeburg a oblast Saska jakožto tradičně důležitá průmyslová centra.²⁴

Souhrn těchto kritérií značně zužoval počet možností. Hustá železniční síť sice nabízela dobré napojení na zbytek země kdekoli v NDR, vodní doprava se však soustředila především na samou východní hranici republiky, na řeku Odru. Ta byla navíc díky vodnímu kanálu Odra-Spréva (*Oder-Spreewald-Kanal*) propojena i s řekou Sprévou, a tudíž s Berlínem. Do neoficiální další fáze vyhodnocování proto postoupilo pět oblastí poblíž hranic s Polskem rozložených od Baltského moře na severu právě po kanál Odra-Spréva na jihu. Zejména díky dobrému dopravnímu napojení nakonec dostala přednost oblast jižně od Frankfurtu nad Odrou nedaleko

²² Tomolová a Žáček, *Havířov*, 84; Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 85.

²³ Ruth May, „Planned City Stalinstadt: a manifesto of the early German Democratic Republic“, *Planning Perspectives* 18 (2003): 51, <https://doi.org/10.1080/02665430320000047404> (staženo 28. února 2023).

²⁴ Dagmara Jajeśniak-Quast, *Stahlgiganten in der sozialistischen Transformation: Nowa Huta in Krakau, EKO in Eisenhüttenstadt und Kunčice in Ostrava* (Wiesbaden: Harrasowitz, 2010), 92–98; May, *Planstadt Stalinstadt*, 43.

obce Fürstenberg (Oder) namísto baltských přístavů. Roli hrály také lepší možnosti této oblasti, co se vyhlídek k získání pracovních sil týkalo.²⁵

1.3 Stručná historie původních obcí

I když byly Havířov i Eisenhüttenstadt vystavěny tzv. na zelené louce (tj. nejde o přestavbu existující zástavby), nacházely se v obou případech v nejbližším okolí původní obce, jež byly novou výstavbou silně ovlivněny. Mezi „havířovské obce“²⁶ patří téměř desítky celků, pro které se od 19. století a s ním spojené industrializace moravsko-slezského pohraničí staly typické hornické kolonie a osady v blízkosti dolů v dnešních obcích Karviná, Orlová, Horní Suchá nebo Petřvald.²⁷ Lze je rozdělit do tří skupin: převážně zemědělské Dolní Bludovice, Šenov, Životice a Dolní Datyně; Šumbark s charakterem předměstí Šenova; a díky hornictví nejhustěji osídlené Horní Suchá, Prostřední Suchá a Dolní Suchá. Poslední dvě jmenované obce dosahovaly nejvyššího počtu obyvatel, každá s nich zhruba 4000. Poloha blízko polských hranic také způsobovala vysoký podíl polského obyvatelstva, v průměru okolo 40 %.²⁸

Taktéž původní obce v katastru dnešního Eisenhüttenstadtu zažily největší rozvoj od 19. století. Z původně převážně zemědělského městečka Fürstenberg se díky přivedení Dolnoslezsko-marecké dráhy (*Niederschlesisch-Märkische Eisenbahn*) v roce 1846 stal významný dopravní uzel. Po začátku těžby uhlí u nedaleké obce Schönfließ vznikla ve Fürstenbergu sklárna, rostl také význam místního košíkářství.²⁹ Pravděpodobně nejzásadnější změnou byla stavba vodního kanálu Odra-Spréva, jež byla dokončena v roce 1891, a s ní spojený rozvoj přístavů a loděnic. Počet obyvatel se do 20. let 20. století vyšplhal až na 6400.³⁰

Plány na industrializaci území, které se dnes nachází na německo-polské hranici, se objevily již za vlády nacistického režimu, ačkoli byly v té době brzděny nedostatkem pracovních sil v regionu. V prvotních plánech figuroval závod firmy IG Farben, nechvalně

²⁵ May, *Planstadt Stalinstadt*, 45.

²⁶ Pojmenování převzato z Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 16.

²⁷ *Uhlé hornictví v OKR*, 452–453.

²⁸ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 10.

²⁹ Klaus-Dieter Gansleweit (ed.), *Eisenhüttenstadt und seine Umgebung* (Berlin: Akademie-Verlag, 1986), 114–117.

³⁰ May, *Planstadt Stalinstadt*, 47.

proslulé výrobou Cyklonu B. Ten ale nebyl realizován a namísto toho začaly práce na chemičce z koncernu Degussa, jež však do konce války nebyla dokončena.³¹ Na její i další válečné stavby byli mimo jiné využíváni váleční zajatci ze spojeneckých armád ze zajateckého tábora nedaleko Fürstenbergu.³² Poválečné období s sebou neslo především výrazný úbytek pracovních míst z důvodu destrukce průmyslových závodů, resp. odvážení jejich částí do SSSR jako forma reparací. Zároveň bylo německo-polské pohraničí vystaveno přílivu uprchlíků z bývalého německého území na východ od Odry. Místní obyvatelé zaměstnaní převážně v zemědělství, proto trpěli nedostatkem potravin, pracovních míst a bydlení, s nárůstem počtu uprchlíků se situace ještě více zhoršovala.³³

2 Průběh projektování a stavby

2.1 Proces projektování

Ačkoli by se mohlo zdát, že se pod pojmem *plánovaná města* budou skrývat pečlivě naplánované celky, u nichž bylo již dávno před zahájením stavby jasné, jak budou vypadat, jsou Havířov i Eisenhüttenstadt příklady táhnoucího se plánování a stále se měnících koncepcí. U východoněmeckého města byl ale proces plánování přeci jen o něco přímočařejší.

Stavební činnosti byly podél zvoleného dvoukilometrového úseku průplavu Odra-Spréva zahájeny 18. srpna 1950, den po rozhodnutí ústředního výboru SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, Sjednocená socialistická strana Německa) prvním slavnostním švihem sekerou, kterým bylo započato mýcení. Nešlo však ještě o stavbu města, nýbrž samotného železárenského kombinátu. Přesto je toto datum někdy označováno za datum

³¹ Barbara Schulz a Axel Driescher, „Rüstungswirtschaft und Zwangsarbeit in Fürstenberg (Oder)“, *Gedenkstättenrundbrief* 144, č. 8 (2008): 32–37, https://gedenkstaettenforum.de/fileadmin/user_upload/Aktivitaeten/Rundbrief/Rundbriefe_PDF/ganze_Rundbriefe/GedenkstaettenRundbrief_144.pdf (staženo 20. března 2025).

³² Barbara Schulz a Axel Driescher, „Verdeckt vom Mythos der ersten sozialistischen Stadt Deutschlands“, *Gedenkstättenrundbrief* 117, č. 2 (2004): 3–11, <https://gedenkstaettenforum.de/aktivitaeten/gedenkstaettenrundbrief/detail/verdeckt-vom-mythos-der-ersten-sozialistischen-stadt-deutschlands> (staženo 20. března 2025).

³³ May, *Planstadt StalinStadt*, 34 a 52.

vzniku města (oproti oficiálnímu datu vzniku dle zákona, viz dále).³⁴

Zatímco se v následujících týdnech rozbíhala stavba hutí, začátek stavby samotného sídliště pro zaměstnance stále nebyl schválen. Mezitím, co na vládní úrovni probíhala jednání o tom, zda postavit pouhé sídliště, rozšířit původní Fürstenberg nebo začít se stavbou nového města, byly vybudovány alespoň provizorní stavby pro ubytování stavbařů. Konečné rozhodnutí padlo až 14. listopadu 1950, a sice o výstavbě zcela nového města nezávislého na stávající fürstenberské zástavbě.³⁵ Následně byla vyhlášena soutěž na koncepci územního plánu, ze které na jaře 1951 vzešel ideový návrh od architekta Kurta W. Leuchta, ředitele Oddělení městského rozvoje na Ministerstvu výstavby (*Städtebauabteilung, Ministerium für Aufbau*; viz obr. 2). Ten určil směr výstavby budoucího města, a i když byly různé detaily v dalším průběhu upravovány a měněny, základní koncepce již zůstala zachována.³⁶

Obr. 3: Ideový plán Obytného města EKO od K. W. Leuchta z roku 1951, hutě leží mimo obrázek na severní straně za zakreslenou branou (1), na východní straně dále za průplavem leží Fürstenberg, za severozápadním okrajem Schönfließ. Zdroj: May, *Planstadt Stalinstadt*, 142.

³⁴ Jörn Janssen, „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt: a milestone in twentieth century urban design in Europe“, *The Journal of Architecture*, č. 5 (podzim 2000): 307, <https://doi.org/10.1080/136023600419618>. (staženo 4. ledna 2025).

³⁵ May, „Planned City Stalinstadt“: 57.

³⁶ May, *Planstadt Stalinstadt*, 169.

Leucht se při návrhu plánu držel stěžejního materiálu pro poválečnou výstavbu v NDR, tzv. Zákona o výstavbě (*Aufbaugesetz*) ze září 1950.³⁷ V něm byla jasně vymezena kritéria, podle nichž má ministerstvo výstavby, kterému tímto byla tato role určena, plánovat výstavbu nových a rozšiřování stávajících měst. Tyto tři tzv. městotvorné faktory (průmysl, administrativní orgány a kulturní instituce) určovaly, jak velké má být jaké město a kde mají být v rámci nich soustředěny různé typy institucí a služeb.³⁸

Spolu se Zákonem o výstavbě byl také na půdě ministerstva schválen dokument zvaný „16 zásad městského rozvoje“ (*16 Grundsätze des Städtebaus*). Zabýval se např. funkcemi a cíli měst, procesem jejich vzniku, způsoby tvoření „dobré“ městské krajiny a jakou roli v tom všem mělo mít centrální plánování.³⁹ Tento dokument byl závazný pro veškerou novou městskou výstavbu od začátku 50. let, tudíž formoval i rodící se Eisenhüttenstadt. Hlavním úkolem města mělo být „harmonické uspokojení lidských nároků na práci, bydlení, kulturu a rekreaci“,⁴⁰ spojovat funkčnost a estetiku a být místem, kde spolu harmonicky ladí jedinec a společnost. Jeho základem měla být kompaktní uliční síť propojující kvalitní veřejná prostranství, město mělo nabízet vše, co by mohl socialistický člověk potřebovat, a sice v reprezentativním podání, jež navazuje na národní tradice a nepodléhá vlivům ze zahraničí.⁴¹ Mezi příklady směru, jímž se inspirovalo městské plánování v raném období NDR, figurovaly především příspěvky z diskuze o socialistickém městě z předválečného Sovětského svazu. Z části byly tyto myšlenky koncentrovány do knihy *Socgorod – otázky výstavby socialistických měst* od N. A. Miljutina, realizace se dočkaly například v průmyslových městech Magnitogorsk nebo Kuzněck.⁴² Dalšími městy ve východní Evropě vznikajícími s podobným cílem ve stejné době jsou např. Dimitrovgrad v Bulharsku, Dunaújváros v Maďarsku, Nowa Huta v Polsku nebo v této práci rozebíraný Havířov.

S počátkem výstavby Havířova je spojena tzv. Lánská akce, tj. celostátní nábor

³⁷ Gesetz über den Aufbau der Städte in der Deutschen Demokratischen Republik und der Hauptstadt Deutschlands, Berlin (Aufbaugesetz) vom 6. September 1950, *Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik*, č. 104, 1950, <https://www.reichsgesetzblatt.de/D/GBI-DDR/1950/index.htm>, 965–967 (staženo 2. června 2025).

³⁸ May, „Planned City Stalinstadt“: 53.

³⁹ Bundeszentrale für politische Bildung, „Die 16 Grundsätze des Städtebaus“, 3. dubna 2005, <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/wiederaufbau-der-staedte/64346/die-16-grundsaeetze-des-staedtebaus/> (staženo 2. června 2025).

⁴⁰ Bundeszentrale für politische Bildung, „Die 16 Grundsätze des Städtebaus“.

⁴¹ May, *Planstadt Stalinstadt*, 103; May, „Planned City Stalinstadt“: 55–56.

⁴² Hruža, *Svět měst*, 538–540.

hornických učňů, kterých bylo potřeba pro urychlení „socialistické industrializace“ zahájené po únorovém převratu 1948.⁴³ Pro jejich ubytování bylo potřeba vystavět dostatek kapacit v blízkosti dolů. První stavební činnosti na dnešním katastru Havířova (na území dnešní místní části Šumbark, tehdy ještě na hranici katastru obcí Šenov a Šumbark) sice začaly již v roce 1947, v té době ale ještě stále jen jako jednorázová záležitost bez zevrubnějšího plánování.⁴⁴

Díky těmto domům sice Havířov (resp. zástavba na dnešním území města) začal vznikat dříve než Eisenhüttenstadt, ale v roce 1951, kdy již mělo východoněmecké ministerstvo výstavby k dispozici ideové skici, které byly dále rozvíjeny, plánovací práce na zástavbě Havířova teprve začínaly. Do té doby totiž nikdo v Československu neměl zkušenosti s projekty podobných rozměrů, takže bylo nejprve nutné navázat spolupráci s odborníky z ostatních zemí východního bloku. Tým projektantů a architektů z ostravské kanceláře Stavoprojektu tak na začátku 50. let sbíral zkušenosti nejprve od polských kolegů, kteří nedaleko Krakova taktéž stavěli nové socialistické město (dnes se jedná o krakovskou čtvrť Nowa Huta),⁴⁵ v roce 1952 se pak zúčastnili studijního zájezdu do Moskvy, Petrohradu a několika dalších SSR, aby se zde naučili principům výstavby socialistickým měst.⁴⁶ V rámci struktury Stavoprojektu byla také vytvořena skupina Nových Socialistických Měst pod vedením Ing. arch. Vladimíra Meduny. Ta měla na starost implementaci sovětského modelu výstavby v praxi, jakož i konzultace se sovětským poradcem V. A. Veriginem, jehož post byl pro tuto příležitost speciálně vytvořen.⁴⁷ Aby plánování probíhalo co nejrychleji, zapojovaly se i další kanceláře Stavoprojektu z různých částí republiky, např. v Olomouci, Praze nebo Českých Budějovicích.⁴⁸ Výstavba bloků poté probíhala z obou stran hlavní třídy po větších celcích podle sovětského vzoru, tj. po čtvrtích pro tři až pět tisíc obyvatel (viz obr. 3).⁴⁹

Prostřednictvím poradce Verigina byl sovětský vliv na výstavbu Havířova silnější než v případě Eisenhüttenstadtu. Tam se totiž již od začátku počítalo s adaptací původních postupů

⁴³ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 78.

⁴⁴ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 28.

⁴⁵ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 82.

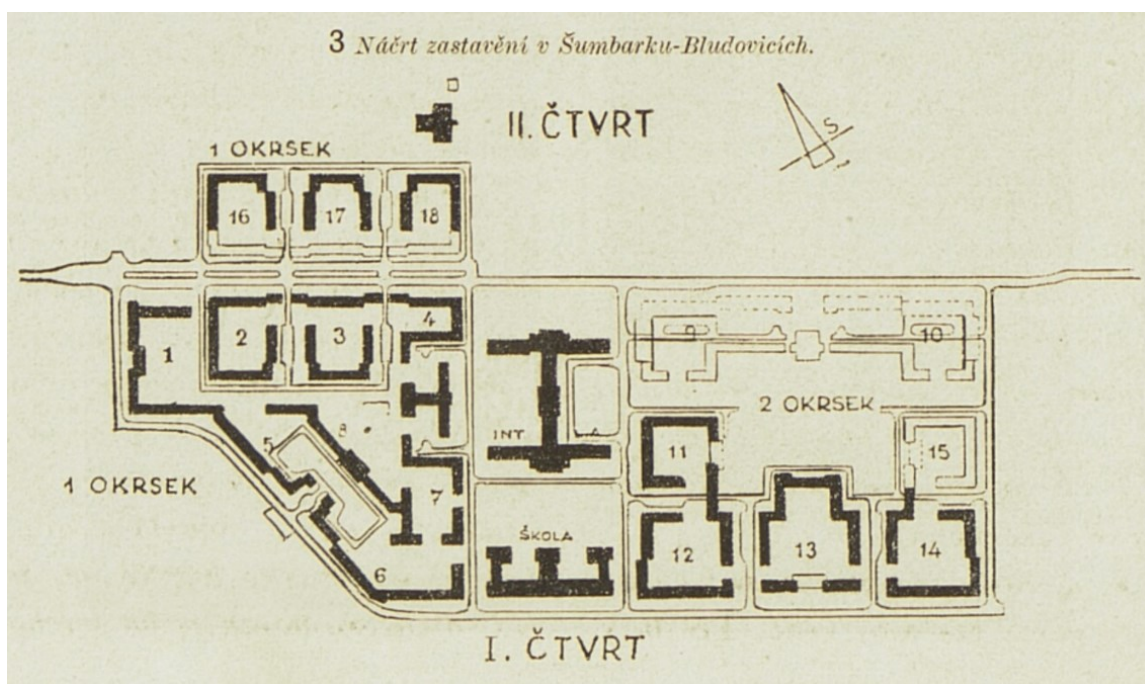
⁴⁶ Vladimír Chamrád, „Ze zájezdu československých architektů do SSSR“, *Architektura ČSR* 11, č. 10–12 (1952): 280.

⁴⁷ Kronika Stavoprojektu Ostrava 1948–1960, 38 a 42; Strakoš, *Nová Ostrava*, 162.

⁴⁸ Expozice „Historie psaná uhlím“, Městská knihovna Havířov. Stálá expozice, Pavlovova 2, Havířov-Město; Kronika Stavoprojektu Ostrava 1948–1960, 64.

⁴⁹ Tomolová a Žáček uvádějí čtvrtě po 5 tisících, dobový článek Krise a Novotný v *Architektuře ČSR* mluví o 3000; srov. Tomolová a Žáček, *Havířov*, 83 a Jindřich Krise a Otakar Novotný. „Sídliště Šumbark-Bludovice“, *Architektura ČSR* 13, č. 1–10 (1954): 4.

ze Sovětského svazu na specifické podmínky NDR s vyšší mírou návazání na německé tradice.⁵⁰ Patrná je tato skutečnost i na konkrétních krocích havířovských projektantů. Československá vláda totiž neměla podrobněji zpracovaná řešení stěžejních architektonických a urbanistických otázek tak, jako v případě *16 zásad městského rozvoje*, nýbrž zde byly přebírány postupy sovětských plánovačů v takřka nezměněné podobě.⁵¹

Obr. 3: Náčrt zastavění prvních obytných bloků okolo budovy hornického učiliště (označené zkratkou INT). Zdroj: Krise a Novotný, „Sídliště Šumbark-Bludovice“ (1954): 5.

2.2 Průběh výstavby a vznik měst

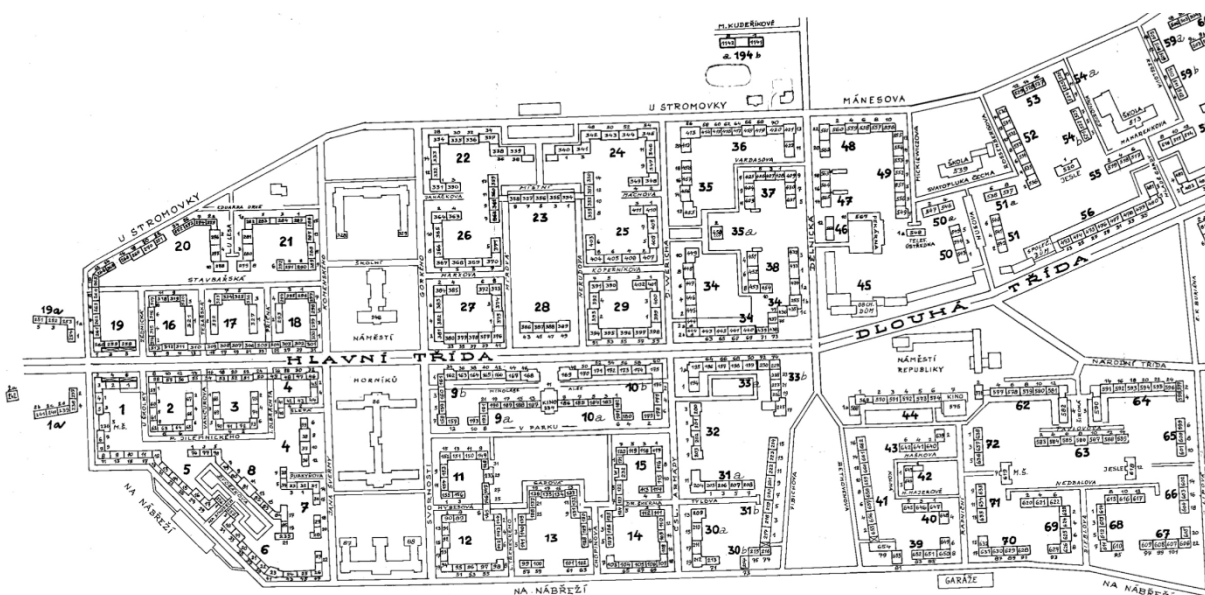
I když se obě města označují jako plánovaná města, výše bylo popsáno, že tomu tak ne vždy bylo. Rozdílné přístupy k plánování výstavby ale měly jen částečný vliv na její rychlost, neboť v obou případech panovala potřeba rychle zajistit ubytování pro tisíce lidí. Zatímco projektování havířovského „horního sídliště“ (dnešní část Havířov-Město) teprve začínalo, v oblasti Šumbarku už probíhal čilý stavební ruch. Do roku 1953 bylo postaveno okolo 1700 bytů, avšak nikoli ve formě kompaktní městské zástavby, nýbrž spíše jako satelitní sídliště pro Ostravu bez jakékoli vybavenosti.⁵²

⁵⁰ Ludwig, *Alltag: DDR*, 44; May, *Planstadt Stalinstadt*, 87.

⁵¹ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 83.

⁵² Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 22.

Jakmile ale byly určeny základní tepny, podél kterých se bude nové město rozrůstat, rozeběhla se výstavba také v jeho budoucím centru. Již v přímé návaznosti na Lánskou akci byla s předstihem zahájena stavba hornického internátního učiliště Korčagin,⁵³ samotné obytné bloky začaly vznikat v roce 1952. V následujících třech letech byla dokončena tzv. vstupní část města tvořená bloky č. 1–29, dohromady I. a II. čtvrť, po dnešní ulice J. Wericha a Čs. armády (viz obr. 4). Během těchto prvních let intenzivní výstavby narostl počet obyvatel města Šumbark-Bludovice, jak bylo pracovní nazýváno, na 11 000 oproti původním 1500 ve Starém Šumbarku. V kontrastu s horečným tempem stavby bytů zaostával vznik přidružené infrastruktury, a to do té míry, že v místě prakticky neexistovaly ulice a stávající cesty byly pohybem stavební techniky rozježděny na „blátivá pole“.⁵⁴

Obr. 4: Výřez ze situačního plánu města Havířov s vyznačeným číslováním bloků, ulice J. Wericha a Čs. armády se nacházejí přibližně ve středu obrázku kolmo na Hlavní třídu, 1:20 000, první polovina 90. let.

Zdroj: Městská knihovna Havířov.

V této době se také začaly objevovat hlasy po sloučení obou oddělených sídlišť, pro která se zatím používaly jen pracovní názvy Šenov-Šumbark, Šumbark-Bludovice, příp. Šumbark II, a po oficiálním vzniku města. Správní uspořádání stále fungovalo na základě původních katastrů, takže bylo území dnešního Havířova rozdělené mezi místní národní výbory v Šenově, Šumbarku a Dolních Bludovicích. Během roku 1954 byl těmito MNV

⁵³ Podle Pavky Korčagina z budovatelského románu *Jak se kalila ocel* od N. A. Ostrovského.

⁵⁴ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 86–88.

vypracován návrh na nové administrativní členění, na začátku následujícího roku byla spuštěna veřejná soutěž na výběr jména budoucího města.⁵⁵ Na krajském národním výboru, kde se o názvu rozhodovalo, se sešlo více než 600 dopisů s téměř 2500 návrhy. Některé pojmenovávaly město po dobově významných komunistech („Klementov“, „Stalin“, „Zápotockýgrad“), jiné chtěly ukázat budovatelské nadšení 50. let („Všemír“, „Lidubudovatelov“, „Čestpracov“). Do užšího výběru se nakonec dostaly tři varianty: „Šachtín“ (preferovaná varianta KNV), „Bezručov“ (nejčastější návrh od veřejnosti) a „Havířov“, který se z rozhodnutí ministerstva vnitra stal zvoleným názvem města, jež tak mohlo 4. prosince 1955 oficiálně vzniknout.⁵⁶

Jak již bylo zmíněno, měli eisenhüttenstadtští projektanti od jara 1951 k dispozici první návrh celkového provedení prvního východoněmeckého nového města po druhé světové válce. V následujícím roce byl tento návrh dále rozvíjen s přihlédnutím jak k myšlenkám sovětských průmyslových měst, tak k základní symbolice tohoto projektu, a sice k odmítání minulého a vytváření něčeho nového, symbolizujícího nové Německo. Na plánech a vyobrazeních z různých fází plánování většinou nebyly zobrazovány původní obce Fürstenberg a Schönfließ, ačkoli se nacházely v těsném sousedství (viz obr. 2).⁵⁷

Nový obytný celek byl plánován jako ideální soběstačné centrum, ve kterém jeho obyvatelé najdou vše, co potřebují ke svému životu. Z toho důvodu v raných plánech často chybí například i vlakové nádraží, jež se nacházelo ve Fürstenbergu, asi 2 km od navržené vstupní brány areálu hutí (na obr. 2 zhruba uprostřed severního okraje zástavby). Obyvatelé města totiž neměli mít potřebu kamkoli cestovat, protože jim nic nemělo chybět. Nádraží tak mělo plnit čistě strategický účel v poloze výhodné pro logistiku EKO.⁵⁸

I když se stavba obou měst rozjížděla ve velkém měřítku přibližně ve stejnou dobu, na přelomu let 1951 a 1952, nelze mezi těmito skutečnostmi hledat přímou paralelu. Obě města se totiž nacházela v rozdílném bodě svého vývoje: Havířov byl tou dobou již několik let existující myšlenkou bez podrobnějšího plánu, pouze s odhadovaným počtem obyvatel 24 tisíc;⁵⁹ naproti tomu Eisenhüttenstadt byl stále čerstvým rozhodnutím

⁵⁵ Kronika Havířova 1956–1963, 3–4.

⁵⁶ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 88–92.

⁵⁷ May, *Planstadt Stalinstadt*, 169.

⁵⁸ *Ibid.*, 144–145.

⁵⁹ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 16.

(od finálního rozhodnutí o stavbě města na podzim 1950 uplynulo teprve něco málo přes jeden rok), ke kterému ale již byly k dispozici četné plány a koncepty.

Stejně, jak bylo popsáno u Havířova, začala stavba prvních eisenhüttenstadtských domů ještě předtím, než byl dokončen celkový plán. Malý soubor obytných domů vznikl na hlavní ulici nejbližší budovaným železárnám a nebyl součástí žádného z plánů, protože u něj šlo v první řadě o ubytování pracovníků na stavbě EKO. Byty v těchto domech nebyly příliš kvalitní a dobře vybavené, takže se brzy objevily stížnosti nájemníků. V lednu 1952 navštívil místo generální tajemník SED Walter Ulbricht, aby se dozvěděl o nepříliš uspokojivém průběhu prací. Jeho prostřednictvím pak byly některé stížnosti vypořádány plánovací komisí, aby se tento prestižní projekt stal symbolem spokojenosti obyvatel a dokázal zásluhy vládnoucí strany o blaho obyvatel. Po zapracování těchto připomínek mohl být na jaře 1952 zveřejněn nový, revidovaný plán rozvoje města (*Stadtbebauungsplan*, viz obr. 5).⁶⁰

Obr. 5: Stadtbebauungsplan z roku 1952; ve středu plánu se nachází vodní kanál Odra-Spréva, na východ od něj okrajová zástavba obce Fürstenberg, na západ centrum města s patrnou hlavní třídou, tzv. Magistrálou, dále na západ okrajové domky obce Schönfließ. Zdroj May, *Planstadt Stalinstadt*, 203.

Ačkoli by se mohlo předpokládat, že tempo prací a zapálení pracovníků pro tento významný projekt budou vysoké, opak byl skutečností. Na stavbě docházelo stále k dalším

⁶⁰ May, „Planned City Stalinstadt“: 67.

zpožděním, stavební materiály nebyly dodávány včas, navíc chyběly pracovní síly. Když už byly některé domy dokončené, jejich obyvatelé nemohli využívat městskou infrastrukturu, protože její výstavba, resp. plánování, se taktéž protahovala. Například v kulturních programech musela být role města nahrazována provizorními aktivitami EKO. Část viny byla svalována na plánovací komisi, která nepůsobila přímo na místě, nýbrž v Berlíně, což podněcovalo tendence k co nejrychlejšímu oficiálnímu založení města a převzetí plánovacích povinností jeho orgány. Ulbrichtova návštěva sice přinesla některá dílčí zlepšení, do konce roku ale zásadní změny v rychlosti výstavby nenastaly. Z plánovaných 900 bytů se jich podařilo dokončit jen necelou polovinu, okolo 350–400.⁶¹

Větší změny přinesl rok 1953. V lednu bylo učiněno rozhodnutí o vyčlenění správních orgánů vznikajícího sídliště ze správy města Fürstenberg a s platností od 1. února vzniklo samostatné „Obytné město EKO“.⁶² Toto jméno mu vydrželo jen lehce přes tři měsíce, protože slavnostním křtem 7. května byl prvním socialistickému městu ve Východním Německu udělen název Stalinstadt, železné hutě dostaly čestný název *Eisenhüttenkombinat J. W. Stalin*.⁶³ Pojmenování po tehdy čerstvě zemřelém Stalinovi (nazývaném také „ocelový muž“), stejně jako symbolika data 7. 5. 1953 (předvečer konečné kapitulace nacistického Německa, zároveň připomínka německé kapitulace u Stalingradu v roce 1943) měly ukázat obyvatelstvu protinacistický postoj NDR a SSSR, úspěchy obou států na poli industrializace a sílu socialismu.⁶⁴

Další významné události následovaly v červnu 1953. Protesty dělníků proti špatným podmínkám a nerealistickým pracovním cílům vyhnaly do ulic východoněmeckých měst stovky tisíc lidí. Následná reakce vlády a její „nový kurz“ představoval zásadní negativní důsledky mimo jiné i pro Eisenhüttenstadt, resp. EKO.⁶⁵ Došlo k částečnému přesměrování financí pryč z těžkého průmyslu, v případě sledovaného železárenského kombinátu byl rozpočet seškrtnán až na jednu třetinu toho původního,⁶⁶ což vedlo ke zpomalení jejich

⁶¹ May, *Planstadt Stalinstadt*, 195.

⁶² *Ibid.*, 211.

⁶³ Jaješniak-Quast, *Stahlgiganten*, 16.

⁶⁴ May, *Planstadt Stalinstadt*, 217–219.

⁶⁵ Michael Lemke, „Der 17. Juni 1953 in der DDR-Geschichte“. Bundeszentrale für politische Bildung, 2. června 2003, dostupné z <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/27599/der-17-juni-1953-in-der-ddr-geschichte/> (staženo 4. června 2025); May, „Planned City Stalinstadt“: 68.

⁶⁶ Jaješniak-Quast, *Stahlgiganten*, 222.

výstavby a oddálení dokončení některých částí až za rok 1990.⁶⁷ V souvislosti s těmito kroky byl znovu přepracován plán rozvoje města, byl přepočítán cílový stav počtu obyvatel na 25 tisíc místo původně zamýšlených 30 000 a plánování města se přesunulo z berlínské kanceláře do gesce rady města.⁶⁸

3 Obytné bloky/komplexy

Centrální historická zástavba obou měst je v současné době památkově chráněna. Havířovská „Sorela“, tj. nejstarší bloky podél Hlavní třídy, od roku 1992,⁶⁹ „vnitřní město“ Eisenhüttenstadtu od roku 1991.⁷⁰ Z tohoto důvodu stojí vzhled a charakteristiky těchto budov za zmínku. U obou měst lze postup výstavby popisovat chronologicky podle vzniku, v každém z nich se ale jednotlivé etapy nazývají jinak. V Havířově byla výstavba rozdělována po jednotlivě očíslovaných domovních blocích (viz obr. 3 a 4) podél Hlavní třídy (původně Gottwaldovy), náležících do zastřešujících čtvrtí. V Eisenhüttenstadtu probíhala výstavba obytných komplexů (*Wohnkomplexe*) okolo hlavní třídy, tzv. Magistrály, po směru hodinových ručiček, tj. na východní straně nejprve ze severu na jih, na západní pak z jihu na sever.

3.1 Havířov

Ačkoli první územní plán celého Havířova byl zpracován až v letech 1957–1960, probíhala v té době výstavba již téměř deset let. Úplně první bytové domy byly postaveny na jižním okraji Šumbarku v blízkosti železniční stanice. Podle let realizace (v letech 1947–1949, období prvního dvouletého plánu) se jim dostalo názvu „dvouletky“. Jedná se o třípatrové budovy, jejichž vybavení bylo na tehdejší poměry velmi kvalitní – většinou třípokoje byty s ústředním topením, balkonem a elektrickou pračkou. Celkem 96 těchto bytů bylo určeno pro horníky z kolonií v okolí (Suchá, Petřvald, Lazy).⁷¹ Stavba dalších domů

⁶⁷ Janssen, „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt“: 311.

⁶⁸ May, *Planstadt Stalinstadt*, 221–225.

⁶⁹ Havířov, „Historie a současnost – historie města v datech“. <https://www.havirov-city.cz/historie-soucasnost/historie-soucasnost/historie-soucasnost> (staženo 4. června 2025).

⁷⁰ Eisenhüttenstadt, „Unsere Stadt“. <https://www.eisenhuettenstadt.de/Freizeit-Tourismus/Unsere-Stadt/> (staženo 4. června 2025).

⁷¹ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 22; *Kronika Havířova 1956–1963*, 2.

v Šumbarku již nedosahovala takových kvalit, protože probíhala tzv. proudovou metodou.⁷² Šlo o dvoupokojové byty bez ústředního topení, u nichž byl kladen důraz především na rychlost výstavby. To se projevovalo i na veřejné vybavenosti (obchody, školy, kultura), neboť ta zde v podstatě neexistovala.⁷³ Děti ze šenovsko-šumbarského sídliště tak musely chodit do škol do okolních obcí (Šenov, starý Šumbark, Suchá), na nákupy bylo mnohdy nutné jet až do Ostravy.⁷⁴

Samotné centrum města, přezdívané *Sorela*, začíná zmiňovanou vstupní částí. Zástavba je tvořena velkými bloky podél hlavní ulice, s fasádami ve stylu socialistického realismu (odtud také ona přezdívka). Tyto bloky byly koncipovány přesně podle sovětské předlohy vždy s co nejmenším obvodem jako čtyřpodlažní budovy s volným středem pro zajištění dostatku zeleně a veřejných prostorů ve vnitroblocích.⁷⁵ Vzhled těchto domů odkazoval v duchu socialistického realismu na národní tradice, které byly nalezeny v renesanci, převážně té jihočeské. Na havířovských domech jsou tak k nalezení mnohé prvky z Třeboňska či moravské Telče (např. sgrafitová výzdoba, omítané komínové hlavice, zdobné římsy a atiky),⁷⁶ doplněné o motivy z industriálního prostředí Ostravska.⁷⁷

Postupná výstavba probíhala podél hlavní silnice, přeměněné na městský bulvár a pojmenované Gottwaldova, směrem na jihovýchod k Bludovickému kopci. Nejprve je nutné podotknout, že různé archivní materiály se rozcházejí v označování jednotlivých částí výstavby. Shodují se v označení I. a II. čtvrti, od IV. dále ale panují nejasnosti ohledně pojmenování etapa a čtvrtě, které jsou někdy používány zaměnitelně, jindy však ne. Pro další popis výstavby proto bude použit plán města z roku 1962 (obr. 6) a článek Zdeňka Špačka „Výstavba Havířova“ vydaný v *Architektuře ČSR* v roce 1963.⁷⁸ První a druhá čtvrtě se držely původního uměleckého ztvárnění z počátku 50. let, jako III. čtvrtě byla označována celá oblast Šumbarku.⁷⁹ Po dokončení vstupní části, od IV. čtvrti dále, došlo k zásadním změnám

⁷² Ta připomíná výrobní linku v továrně, skupiny dělníků plní vždy stejné úkony, po jejich dokončení na jednom domě se přesunou na další hned vedle.

⁷³ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 84; Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 22.

⁷⁴ *Kronika Havířova 1956–1963*, 3.

⁷⁵ Špaček, „Výstavba Havířova“: 164.

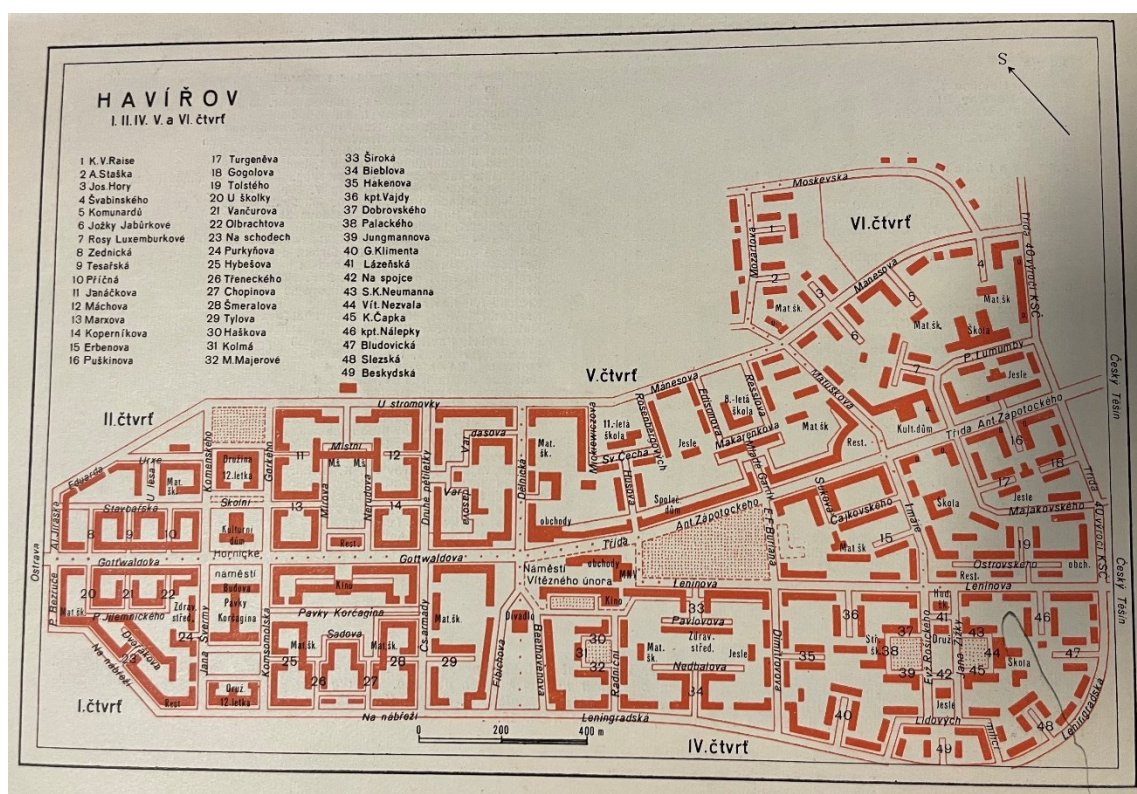
⁷⁶ *Kronika Stavoprojektu Ostrava 1948–1960*, 55.

⁷⁷ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 87; Expozice „Historie psaná uhlím“.

⁷⁸ Špaček, „Výstavba Havířova“.

⁷⁹ Plány města v archivu MěNV Havířov, Digitální badatelna Zemského archivu v Opavě, fond Městský národní výbor Havířov, NAD 290.

ve vzhledu a charakteru zástavby. V návaznosti na kritiku stalinských praktik ze strany Nikity Chruščova a volání po zjednodušení a zefektivnění výstavby došlo k úbytku zdobných prvků na fasádách a standardizaci stavebních postupů se stále větším zastoupením prefabrikovaných dílů. Zároveň byla do té doby kompaktní bloková zástavba do určité míry rozvolněna ve prospěch vzdušnějšího veřejného prostoru.⁸⁰ Tento náhlý krok způsobil, že plány dalších čtvrtí, jež byly krátce před dokončením nebo čerstvě po něm, musely být zásadně přepracovány. Stavoprojekt na to ale nebyl schopný dostatečně rychle reagovat, což zapříčinilo dočasný „úpadek architektury“ a vznik čistě funkčních staveb.⁸¹

Obr. 6: Plán Havířova po dokončení VI. čtvrti, Městský národní výbor v Havířově, 1962.

Do konce 50. let byly naprojektovány IV., V. a VI. čtvrť, dokončeny byly v roce 1963. Výstavba těchto domů znamenala odklon od tradiční zděné technologie výstavby směrem k betonovým panelům. Převažují stále čtyřpatrové budovy, jsou však rozmístěny s většími rozestupy a tvoří již blokovou zástavbu. Sedmou a poslední čtvrtí byl dokončen plánovaný rozsah výstavby města, které po jejím dokončení na konci 60. let dosáhlo počtu obyvatel

⁸⁰ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 97.

⁸¹ Kronika Stavoprojektu Ostrava 1948–1960, 94.

80 tisíc. Tato poslední část byla tvořena již převážně z panelových staveb výšky 4, 8 nebo 12 pater, jež byly v tzv. volné kompozici, tj. šlo o samostatně stojící budovy obklopené zelení.⁸²

Nárůst počtu obyvatel po dostavbě Bludovického kopce v roce 1969 dosáhl úrovně 700 % od vzniku města. Na další vzestup ale muselo město čekat až do 80. let. V celém ostravsko-karvinském revíru probíhala od 60. let racionalizace provozu dolů, což v praxi znamenalo pokles těžných objemů a snižování potřebného počtu zaměstnanců.⁸³ Rychlý růst počtu obyvatel byl také ovlivněn správní reformou v roce 1960, kdy byly s Havířovem sloučeny také okolní obce Dolní Bludovice, Šumbark, Dolní Suchá, Dolní Datyně a Životice, v roce 1975 byla začleněna také Horní Suchá.⁸⁴

Teprve po umělém oživení průmyslu v období normalizace byla znovu spuštěna masovější výstava nových domů. Toto rozšíření probíhalo téměř výhradně v Šumbarku, kde postupně vyrostly dvě etapy panelového sídliště.⁸⁵ Oddělení od zbytku města ve spojení s neúplnou vybaveností ale způsobovaly jeho závislost na centru. Tato nová výstavba nebyla příčinou významnějšího růstu obyvatel, protože byla využita především pro přestěhování obyvatel zbylých hornických kolonií a také stěhování z nejstarších částí Havířova, které v té době procházely rekonstrukcí.⁸⁶

Výstavba rozšíření šumberského sídliště byla dokončena v polovině 80. let, kdy počet obyvatel dosáhl svého historického maxima přes 85 tisíc. Tradičně nejsilnějším zaměstnáním bylo hornictví, v průměru byla v blízkých dolech zaměstnána zhruba polovina místních. Pro Havířov byl důležitý především Důl Dukla v Dolní Suché, který se po správní reorganizaci 1960 dostal i na katastr města.⁸⁷ Obyvatelé pocházeli nejčastěji z bezprostředního okolí, popř. jiných míst severní Moravy a Slezska, zhruba třetina pak ze Slovenska.⁸⁸ Kulturně tak navazovali na historii regionu, což je velký rozdíl oproti Eisenhüttenstadtu, kde většinu obyvatel tvořili přistěhovavší z jiných koutů Východního Německa a bývalých pruských území.⁸⁹

⁸² Špaček, „Výstavba Havířova“: 161, 164 a 166–167.

⁸³ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 44–49.

⁸⁴ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 96; *Kronika Havířova 1956–1963*, 93–99.

⁸⁵ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 124.

⁸⁶ Tomolová a Žáček, *Havířov*, 131–137.

⁸⁷ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 56 a 65.

⁸⁸ *Ibid.*, 40.

⁸⁹ May, „Planned City Stalinstadt“, 65.

Po roce 1989 a přechodu z plánovaného hospodářství bylo celé Ostravsko postaveno před výzvu adaptace na nové podmínky. V celém ostravsko-karvinském revíru ubylo přibližně 100 000 pracovních míst, lehce poklesl také počet obyvatel Havířova.⁹⁰ Přesto ve městě i nadále pokračuje výstavba nových domů a bytů, ale již zdaleka ne v takovém rozsahu jako za dob centrálního plánování. Především pak vznikají rodinné domy na okrajích území poblíž Životic a Suché. Ačkoli je ve městě k dispozici mnoho zelených ploch, což i samo město využívá ke své propagaci,⁹¹ ubylo v posledních 15 letech přibližně 15 tisíc obyvatel z tehdy poměrně stabilního stavu okolo 85 000.⁹²

3.2 Eisenhüttenstadt

Již zmiňovaný *Stadtbebauungsplan* vytvořil cestu pro stavbu obytných komplexů v Eisenhüttenstadtu. Oproti prvním návrhům dostal některých změn, například byla vylepšena napojení na Fürstenberg a Schönfließ prostřednictvím spojující třídy, *Straße der Republik*. Město bylo rozděleno do čtyř komplexů, které byly projektovány jako funkční celky, čtvrtě se svými centry, službami a institucemi. Při pohledu na mapu (viz obr. 7) je patrný středový kříž tvořený ulicemi *Leninallee* (dnes *Lindenallee*, přezdíváné Magistrála) a *Straße der Republik*. Stavba prvního komplexu začala na severovýchodní straně tohoto kříže a dále pokračovala směrem na jih. Podél *Beeskower Straße* se navíc nacházejí první z domů, které byly dostavěny ještě před dokončením plánu rozvoje města. Tyto objekty svou formou ani vzhledem nezapadají do celku prvního komplexu, jedná se pouze o jednoduché stavby, jež byly postaveny za účelem rychlého ubytování stavbařů.⁹³

První eisenhüttenstadtský komplex se dá rozdělit na dvě části, severní a jižní, postavené v tomto pořadí. Severní část navazovala na „předkomplexové“ budovy, v menší míře rozvíjela jejich vzhled zapracováním připomínek jejich obyvatel. Fasády ale byly stále strohé bez další výzdoby. V jižní části se již začínají objevovat prvky, které se později stanou typické pro centrální část města. Jedná se o většinou souvislou zástavbu na okrajích bloků se širokými průchody do vnitrobloků. Ty byly určeny obyvatelům okolních vstupů k rekreaci nebo dětem

⁹⁰ Prokop a kol., *Havířov 1955–2005*, 104.

⁹¹ „Havířov, město v zeleni“, viz např. *Kronika Havířova 2013*.

⁹² „Počet obyvatel v obci Havířov, Karviná“,

<https://www.obyvateleceska.cz/Karvin%C3%A1/Hav%C3%AD%C5%99ov/555088> (staženo 16. června 2025).

⁹³ May, „Planned City StalinStadt“: 67.

ke hraní. Fasády samotných budov jsou opatřeny zdobnými ornamenty v klasicistním stylu.⁹⁴ Ve středu komplexu se nachází náměstí Paměti (*Platz des Gedenkens*, původně náměstí Německo-sovětského přátelství, *Platz der deutsch-sowjetischen Freundschaft*), na němž je umístěn obelisk na památku sovětských obětí z fürstenberského zajateckého tábora. Pod náměstím se nalézá hrob, kam byla po konci války přemístěna těla sovětských vojáků.⁹⁵

Obr. 7: Dnešní mapa Eisenhüttenstadtu s vyznačenými obytnými komplexy I až IV.

Zdroj: Wohnen – Eisenhüttenstadt, „Wohnen in der Planstadt“, <https://www.xn--jetzt-plne-schmieden-izb.de/wohnen/> (staženo 18. června 2025).

Druhý komplex pokračuje tam, kde skončil ten první, přičemž nadále rozvíjí jeho ztvárnění. Pokračuje zástavba velkými bloky s průchody do dvorů, zdobení fasád vychází ze socialistického realismu. Významnou změnou jsou široké aleje, jež podporují pěší dopravu v rámci jednotlivých bloků a doplňují další zeleň. Na rozdíl od válečného památníku v centru prvního komplexu je v tom druhém budova jeslí a školky, která měla ve spojení s dostatkem zeleně symbolizovat budoucnost v podobě další generace. S tím souvisí také skutečnost, že byl tento komplex určen především rodinám s dětmi.⁹⁶

⁹⁴ May, *Planstadt Stalinstadt*, 245–249.

⁹⁵ Schulz a Driescher, „Verdeckt vom Mythos der ersten sozialistischen Stadt Deutschlands“ (2004): 3–11.

⁹⁶ May, *Planstadt Stalinstadt*, 255.

Na druhé straně *Fritz-Heckert-Straße* začíná třetí komplex. Opět přebírá některé prvky (velké bloky, dostatek zeleně), ale doba jeho vzniku, resp. plánování, se podepsala na vzhledu tohoto komplexu. Projektování po smrti Stalina a nástupu Chruščova způsobila opuštění motivů socialistického realismu a s nimi spojené zdobnosti fasád, vedle toho byla také snížena hustota zástavby kvůli škrtkům v rozpočtu EKO v souvislosti s událostmi roku 1953.⁹⁷

Poslední částí původně plánovaného rozsahu prvního německého socialistického města je obytný komplex IV z let 1959–1963, kterým byla obestavěna Magistrála a dokončen plán z první poloviny 50. let. Stavební postupy, zavedené v druhé polovině této dekády, směřující k typizované výstavbě a menšímu důrazu na estetiku, se v této části prosadily v zatím největší míře. Zcela byla opuštěna myšlenka velkých bloků s průchody, místo nich vznikly převážně řady domů částečně smontovaných na místě. V porovnání s předchozími komplexy ubylo také zeleně. Postupně byla zastavěna západní strana Magistrály a do té doby osamocená budova divadla, jež byla postavena po roce 1953 v reakci na nedostatečné kulturní zázemí města, byla zakomponována do celkové zástavby. Podél této hlavní třídy se nacházelo velké množství malých komerčních objektů a služeb, doplněny byly i tři výškové budovy představující novou dominantu centra města a při pohledu na vysoké pece v pozadí tvořící efektní a harmonický kontrast bydlení a práce, jednu z hlavních myšlenek vzniku města (obr. 8).⁹⁸

Obr. 8: Pohlednice zobrazující Magistrálu s vysokými pecemi v pozadí. Zdroj: urban authenticity, „Die Magistrale | Eisenhüttenstadt“, <https://urban-authenticity.eu/die-magistrale/> (staženo 17. července 2025).

⁹⁷ May, *Planstadt Stalinstadt*, 269–273.

⁹⁸ Janssen, „StalinStadt/Eisenhüttenstadt“: 309; May, *Planstadt Stalinstadt*, 297–298, 305.

Již v některých z prvních plánů byl zahrnut prostor centrálního náměstí, jež mělo představovat středobod města, místo setkávání a konání kulturních akcí. V průběhu výstavby města sice probíhaly soutěže a dialogy na zástavbu tohoto prostranství, žádný z návrhů ale nebyl realizován. Postupně se objevily plány na stavbu radnice, která by představovala protipól vstupní brány do areálu železáren, ale ani ona, ani později zamýšlený kulturní dům se stejnou symbolikou, nikdy nevznikly. Není sice uváděn konkrétní důvod, patrně se tak ale stalo kvůli mocenskému tření mezi vedením města a ředitelstvím EKO.⁹⁹ Místo reprezentativní budovy v ose Magistrály tak městská správa dodnes sídlí v budově sice taktéž na centrálním náměstí, resp. *Straße der Republik*, ale nikoli postavené pro ni. Budova dnešní radnice byla původně postavena jako „Dům stran a masových organizací“ (*Haus der Parteien und Massenorganisationen*), tedy sídlo místní pobočky SED.¹⁰⁰ Poslední stavby původního návrhu čtyř komplexů vznikly na křižovatce *Straße der Republik* a Magistrály v roce 1963, konkrétně šlo o budovu obchodního domu textilu a hotel Lunik, čímž byla zakončena centrální osa města.¹⁰¹

XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956 s sebou přinesl kritiku Stalinova kultu osobnosti a začátek destalinizace východního bloku. Především pak po XXII. sjezdu o pět let později se významně změnilo vnímání názvu a symboliky města tehdy nazývaného Stalinstadt. Již během výstavby byly opuštěny motivy socialistického realismu, po roce 1961 však bylo jasné, že věnování města a železáren bývalému generálnímu tajemníkovi již není vhodné. Jelikož vedení SED příliš nechtělo vysvětlovat důvody změny názvu, byl tento krok spojen se správní reformou oblasti. Dosavadní samostatné obce Stalinstadt, Fürstenberg a Schönfließ byly spojeny do jedné s novým, od ideologie očištěným názvem Eisenhüttenstadt.¹⁰² Obyvatelům byla tato informace sdělena v předvečer přejmenování 14. listopadu 1961 jen krátkou zmínkou ve zpravodajském televizním pořadu *Aktuelle Kamera*.¹⁰³

⁹⁹ Janssen, „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt“: 311.

¹⁰⁰ May, *Planstadt Stalinstadt*, 303.

¹⁰¹ *Ibid.*, 305.

¹⁰² Janssen, „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt“: 311; May, *Planstadt Stalinstadt*, 312–313.

¹⁰³ Aktuelle Kamera, „Nachrichten-Verlese 14. 11. 1961“, ARD Mediathek, <https://www.ardmediathek.de/video/aktuelle-kamera/stalinstadt-wird-eisenhuettenstadt/ard/Y3JpZDovL2hyLW9ubGluZS8xNTM0NTg> (staženo 16. června 2025).

Obr. 9: Mapa dnešního města Eisenhüttenstadt s místními částmi Schönfließ a Fürstenberg (Oder).
Zdroj: Open Street Map.

Novým prostorovým rozložením města se také změnila role některých spojnic. Hlavní osa sever-jih (Magistrála), spojující hlavní vstup do areálu železných hutí a centrální náměstí, ztratila na významu, neboť město bylo nově orientováno ve směru východ-západ. Novou osou města se tak stala *Straße der Republik*, vedoucí téměř z místní části Schönfließ skrz centrum města přes vodní kanál a železniční trať až do původní obce Fürstenberg (obr. 9). Zároveň vznikla nevzhledná a ekonomicky nevýhodná mezera kolem vodního kanálu, kterou bylo potřeba zastavět.¹⁰⁴

Začátkem 60. let bylo Radou ministrů NDR a sjezdem SED rozhodnuto o opětovném navýšení investic do EKO. Plánováno bylo především financování dokončení úplného výrobního cyklu v rámci jednoho závodu. Konkrétně se mělo jednat o stavbu ocelárny a válcovny, které doposud chyběly a musely být zastupovány partnerskými závody ze zemí RVHP.¹⁰⁵ Plánované navýšení rozpočtu dosahovalo ročně deseti až třicetinásobku peněz vynaložených v roce 1957 s možností dalšího navyšování.¹⁰⁶ K tomu nakonec nikdy nedošlo,

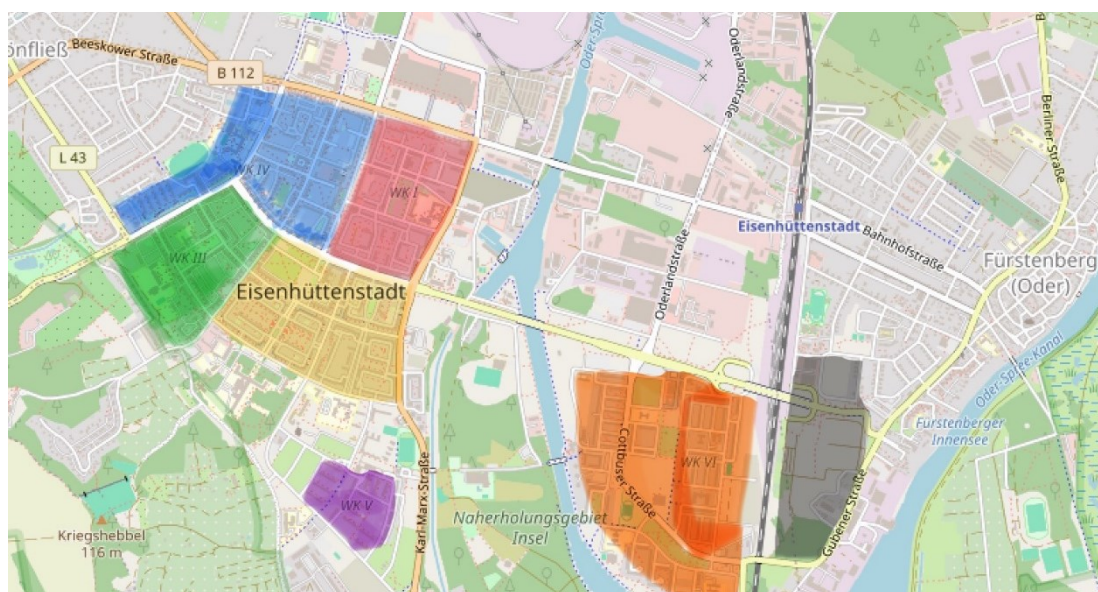
¹⁰⁴ Janssen, „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt“: 311.

¹⁰⁵ Jaješniak-Quast, *Stahlgiganten*, 226.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 228–229.

protože tempo plánovaného rozvoje opět zvolnilo. Také v 70. a 80. letech ale probíhaly dílčí práce na rozšiřování výroby v EKO.¹⁰⁷

Ruku v ruce s tímto rozšiřováním železáren šlo také rozšiřování města, a sice komplexy V a VI s možností další výstavby v podobě VII. komplexu. Tyto celky již nebyly součástí „celkového uměleckého díla“ (*Gesamtkunstwerk*) původního Stalinstadtu, odkláněly se od původního konceptu například v úbytku zeleně nebo nárůstu role automobilů.¹⁰⁸ Pátý komplex na jižním okraji města (viz obr. 10) se od jádra města odděluje i fyzickou vzdáleností, čerpá inspiraci spíše z konceptů „města přívětivé k automobilům“ (*autogerechte Stadt*) a „členěného a rozvolněného města“ (*gegliederte und aufgelockerte Stadt*), které se objevily ve stejnou dobu, kdy tento komplex vznikl. Vyznačují se menší hustotou zástavby, oddělenými funkcemi města, většími vzdálenostmi a větší rolí automobilismu právě z těchto důvodů.¹⁰⁹

Obr. 10: Dnešní mapa Eisenhüttenstadtu s vyznačenými obytnými komplexy (mapový podklad: Open Street Map); I – červená, II – žlutá, III – zelená, IV – modrá, V – fialová, VI – oranžová, VII – šedá.

Šestý obytný komplex je komplexem největším, z hlediska kvality ovšem tím nejméně zdařilým. Byl stavěn postupně od 60. let, na rozdíl od předchozích (zejména prvních tří)

¹⁰⁷ Lienhard Lötscher, „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“. *Dela*, č. 21 (prosinec 2004): 363, <https://doi.org/10.4312/dela.21.361-370>. (staženo 4. ledna 2025); Ludwig, *Alltag: DDR*, 64.

¹⁰⁸ May, „Planned City Stalinstadt“: 69; Lötscher, „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“: 363.

¹⁰⁹ May, *Planstadt Stalinstadt*, 95–96.

komplexů u něj nebyl kladen téměř žádný důraz na estetický dojem. Hlavním důvodem jeho stavby totiž bylo rychlé řešení převisu poptávky po bydlení při růstu počtu zaměstnanců EKO. V převážné míře tak zde bylo využito montáže z prefabrikovaných panelů.¹¹⁰

Poslední částí města byl komplex číslo VII. Ten se, podobně jako VI. komplex, skládal z panelových domů, na rozdíl od svého předchůdce byl ale takto vystavěn celý. Po jeho dokončení dosáhlo město více než 50 tisíc obyvatel a zároveň byla uzavřena mezera mezi původní zástavbou Fürstenbergu a jádrem Stalinstadtu vzniklá během jejich sloučení do jednoho celku.¹¹¹

Ačkoli byly politicko-společenské změny po roce 1989 v obou zemích (ČSSR a NDR) srovnatelně rozsáhlé, měly na Eisenhüttenstadt mnohem dramatičtější dopad. Orientace východoněmeckého průmyslu výhradně na východ znamenala po přechodu na tržní hospodářství zásadní překážku v udržení dosavadní ekonomické stability. Během prvního roku po revoluci klesl počet zaměstnanců EKO z 12 000 na zhruba 3000, počet obyvatel poklesl do roku 2002 z původních 53 tisíc na 38 tisíc.¹¹² Eisenhüttenstadt tak zažíval (a dodnes zažívá) tzv. fenomén *shrinking cities*, jenž se ve východním Německu dal pozorovat ve velké míře.¹¹³ Rápidní úbytek obyvatel znamenal náhlý přebytek volných bytů, které musela německá spolková vláda řešit speciálním programem *Stadtumbau Ost* („přestavba měst na východě“). V rámci tohoto opatření proběhly v Eisenhüttenstadtu četné demolice prázdných domů, paradoxně zejména v nejnovějším VII. komplexu (viz obr. 11–13).¹¹⁴ Dnes se tak v této části města opět nachází dříve uzavřená mezera mezi centrem města a původně samostatnou obcí Fürstenberg.

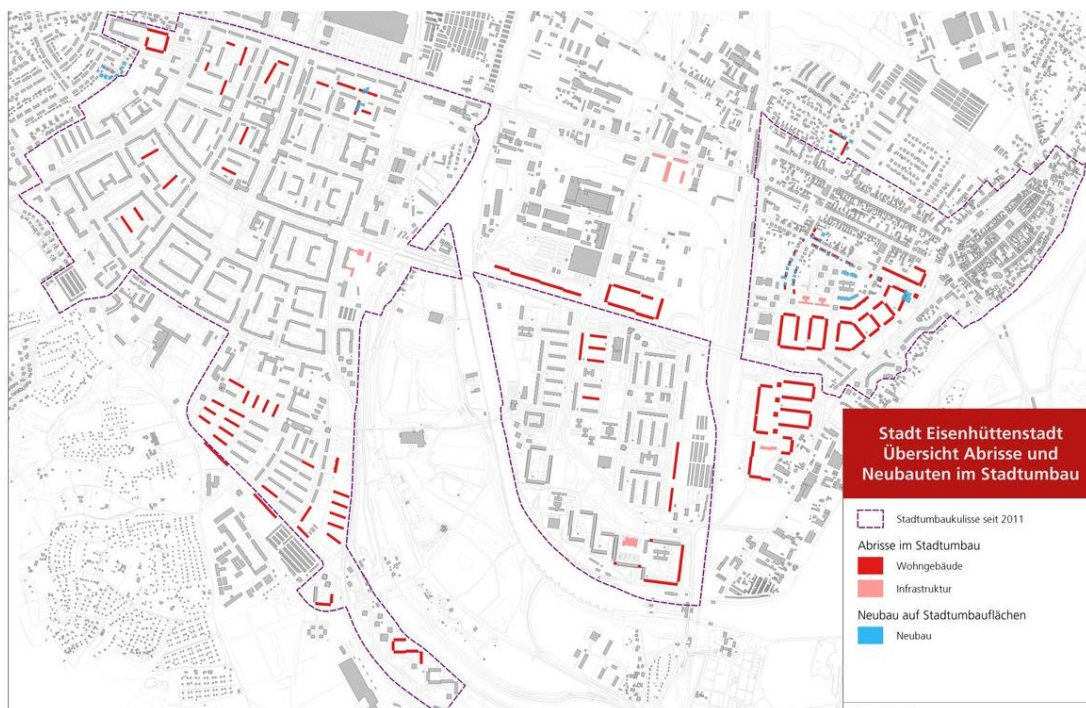
¹¹⁰ Lötšcher, „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“: 365.

¹¹¹ May, *Planstadt Stalinstadt*, 235–238.

¹¹² Lötšcher, „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“: 363–364.

¹¹³ Karel Schmeidler, „Fenomén *shrinking cities*.“ *Lidé města* 16, č. 1 (2014): 126, <https://doi.org/10.14712/12128112.3460>. (staženo 10. prosince 2024); Birgit Glock, *Stadtpolitik in schrumpfenden Städten – Duisburg und Leipzig im Vergleich* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006), 36–37.

¹¹⁴ Lötšcher, „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“ (2004): 365–366.

Obr. 11: Mapka domů zbouraných v rámci programu Stadtumbau Ost, VII. komplex se nachází v pravé části, jihozápadně od původní zástavby Fürstenbergu. Zbourané budovy jsou na mapce označeny červeně.

Zdroj: Stadt Eisenhüttenstadt, „Rückbau“, <https://www.eisenhuettenstadt.de/Leben-Wohnen/Wohnen-und-Bauen/Stadtentwicklung/Stadtumbau/R%C3%BCckbau/> (staženo 16. června 2025).

Obr. 12: Obytný komplex VII v roce 2004 před začátkem demolicí, v pozadí původní Fürstenberg.

Zdroj: „Eisenhüttenstadt – Vorreiter im Schrumpfen“, *Spiegel*, 2. Januar 2012, <https://www.spiegel.de/fotostrecke/eisenhuettenstadt-vorreiter-im-schrumpfen-fotostrecke-76853.html> (staženo 16. června 2025).

Obr. 13: Prázdná plocha (vpravo) zbylá po demolici VII. komplexu, v levé části komplex VI.
Zdroj: mapy.cz.

Závěr

Ačkoli obě města, jakožto příklady socialistických plánovaných měst, vykazují podobné znaky a v jejich historii se nacházejí četné paralely, nelze říct, že by poválečná obnova a rozšíření bytového fondu v Havířově a Eisenhüttenstadtu probíhaly stejně. Obě porovnávaná města byla vystavěna kvůli potřebě co nejrychleji poskytnout bydlení pro desítky tisíc nových zaměstnanců, kteří se měli zapojit do mohutných investic do průmyslu, a tím pomoci zlepšit hospodářství v obou zemích. První rozdíl je již ve skutečnosti, že Eisenhüttenstadt měl sloužit jedinému závodu (EKO), zatímco Havířov byl určen pro pracovníky více jednotlivých dolů v okolí. Potřebě zajistit bydlení se také do jisté míry podřídil výběr míst pro tato nově vznikající sídla, neboť v obou případech hrály jasnou roli dopravní vazby na blízké i vzdálenější okolí. Samotné obytné domy pak vznikaly tzv. na zelené louce, tudíž mohly být realizovány tehdejší plánovací zásady.

Již ve fázi projektování se vyskytují rozdíly, a sice objem plánování měst jako funkčního celku. Stavba Eisenhüttenstadtu se zakládala na ideovém plánu celkového města, zatímco existence samostatného Havířova nebyla jasná ještě několik let po začátku stavby prvních domů, které k němu dnes patří, a byl plánován pouze po jednotlivých čtvrtích. Zároveň byl východoněmecký proces plánování spojen s komplexními zásadami stavby měst, které měly zajistit vysokou kvalitu života podle dobových představ o společnosti. Českoslovenští plánovači naopak žádný obdobně konkrétní dokument neměli k dispozici, tudíž docházelo k přímému přejímání sovětských zásad pod dohledem sovětských poradců.

Průběh výstavby obou měst naproti tomu vykazuje shodné znaky v některých parametrech. V obou městech probíhala stavba postupně podél určené osy, bereme-li v potaz pouze centrální část Havířova bez první etapy Šumbarku z konce 40. let. Nejprve byly dokončeny domy určené pro stavbaře, poté následovaly další již pro běžné obyvatele. Ani v jednom městě stavba neprobíhala bez problémů, ať už šlo o nedostatečnou kvalitu prvních eisenhüttenstadtských bytů nebo zaostávající infrastrukturu v prvních letech existence Havířova. Drobným rozdílem je čas oficiálního vzniku obou měst. Eisenhüttenstadt byl založen v roce 1953 necelé dva roky po začátku stavby v momentě, kdy probíhaly práce na prvním komplexu, vznik Havířova v roce 1955 následuje až po dokončení první čtvrti. Oba celky také dostaly názvy v jisté míře ideologicky poplatné své době, přičemž

ten zbarvenější (Stalinstadt) byl v reakci na vývoj světových dějin nahrazen neutrálnějším.

Samotné domy a jejich vzhled a zpracování dostály v obou městech podobnému vývoji. Z počátku byly architektonicky i umělecky velmi detailně propracované, navazovaly na sovětské zásady jak motivy socialistického realismu, tak celkovými proporcemi a formou. Výzdoba fasád byla v obou případech inspirována národními, resp. industriálními motivy s patřičným budovatelským podtextem. Postupem času v reakci na dění ve společnosti, především tlak na více dostupného bydlení v co nejkratší době a na vývoj nových technologií stavby ubývalo uměleckých prvků ve prospěch silné typizace a zrychlení procesu. V pozdních obdobích výstavby se již pracovalo téměř výhradně s montovanými panelovými prvky známými ve velké části východního bloku. Tím byl způsoben i nárůst počtu podlaží v těchto etapách z původních čtyř v centrálních částech měst až na dvanáct.

Na přelomu 20. a 21. století panoval největší rozdíl mezi Havířovem a Eisenhüttenstadtem ve schopnosti reagovat na společenské změny. Braniborské město začalo rychle ztrácet velký počet obyvatel, kteří v reakci na kolaps tradičního průmyslu odcházeli za lepšími podmínkami ve zbytku země, což uvolnilo velké množství bytových kapacit a vyžádalo si i demolice nevyužívaných budov. Hlavní oblastí demolice byla paradoxně především nejmladší část Eisenhüttenstadtu, zatímco nejstarší komplexy díky své kvalitě zůstávají i nadále využívány k původnímu účelu, tj. bydlení. Havířov na druhé straně si dlouho držel stabilní počet obyvatel a pokles nastal až v poslední dekádě a půl. Nedošlo přitom k žádným rozsáhlým demolicím a všechny vystavěné čtvrtě zůstávají ve svém původním rozsahu.

Summary

Although the two cities show some similar characteristics, this text offers some of the biggest differences. Both were created in the wake of massive industry expansion plans in their respective countries after the end of World War II, though one of the biggest differences is the fact that Eisenhüttenstadt was built to cater to the needs of a sole industrial plant (EKO), whereas Havířov was always planned to serve various mines in the nearby area.

During the planning stages, there were reoccurring differences regarding the outlook of the city as a whole. In the case of Eisenhüttenstadt, a general vision plan of the central part of today's city was created prior to the start of construction. In later stages, this plan was followed, and the city grew according to the initial concept. The guidelines for both the planning and the construction were approved by the East German ministry in form of the 16 Principles of Urban Construction inspired by the Soviet principles, though adapted for conditions and culture of the GDR to a large degree. The very existence of Havířov as a standalone city was long debated and not until mid-construction was it approved, together with the plan of the area to be built up. The city was being constructed one district at a time, without the general plan, which didn't exist yet. It was also built according directly to the principles brought from the Soviet Union, as opposed to the 16 Principles.

Similarities are to be found in the process of construction. Both cities were created to highlight the everyday worker and the power of socialism, which can be seen in the facades of the buildings and street layouts for example. The early blocks/districts were built in the style of socialist realism with artworks on the facades and generous public areas for the benefit of the people living there, the later stages, influenced by world affairs and social conditions, primarily the process of destalinization and the push for more housing more quickly, switched to more standardised panel buildings with fewer regards to quality.

The differences in quality and the dependency of Eisenhüttenstadt on one industrial plant played crucial role post-1989. With the fall of the planned economy of the Eastern Bloc dropped the competitiveness of the EKO and it was forced to lower the number of employees significantly. Many people moved from the east of Germany to the west, which meant many empty buildings in the cities. Eisenhüttenstadt was no exception. Since the fall of communism, the city's population halved and many empty houses had to be torn down, including the whole

of the seventh district. Havířov on the other hand, sustained the number of inhabitants well into the 21st century and did not experience large decrease until the last 15 years and even then, there were only a handful of buildings which have been torn down.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Aktuelle Kamera, „Nachrichten-Verlese 14. 11. 1961“, *ARD Mediathek*,
<https://www.ardmediathek.de/video/aktuelle-kamera/stalinstadt-wird-eisenhuettenstadt/ard/Y3JpZDovL2hyLW9ubGluZS8xNTM0NTg>
(staženo 16. června 2025).

Gesetz über den Aufbau der Städte in der Deutschen Demokratischen Republik und der Hauptstadt Deutschlands, Berlin (Aufbaugesetz) vom 6. September 1950,
Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik, č. 104, 1950.
<https://www.reichsgesetzblatt.de/D/GBI-DDR/1950/index.htm>, 965–967
(staženo 2. června 2025).

Kronika Havířova, 1956–1963. Statutární město Havířov,
<https://www.kronikahavirov.cz/lib/exe/fetch.php?media=kronika:kronika-1956-63.pdf>.

Kronika Havířova, 2013. Statutární město Havířov,
<https://www.kronikahavirov.cz/lib/exe/fetch.php?media=kronika:2013:kronika2013.pdf>.

Kronika Stavoprojektu Ostrava, 1948–1960. Digitální badatelna Zemského archivu v Opavě,
fond Stavoprojekt Ostrava, NAD: 684.

Plány města v archivu MěNV Havířov. Digitální badatelna Zemského archivu v Opavě,
fond Městský národní výbor Havířov, NAD 290.

Výstavy

Expozice „Historie psaná uhlím“, stálá expozice, Městská knihovna Havířov, Pavlovova 2,
Havířov-Město, 2013.

Städtisches Museum Eisenhüttenstadt, Die Daueraustellung, Löwenstraße 4, Eisenhüttenstadt-Fürstenberg.

Museum Utopie und Alltag, Daueraustellung, Erich-Weinert-Allee 3, Eisenhüttenstadt.

Literatura

Gansleweit, Klaus-Dieter (ed.). *Eisenhüttenstadt und seine Umgebung*. Berlin: Akademie-Verlag, 1986.

Glock, Birgit. *Stadtpolitik in schrumpfenden Städten – Duisburg und Leipzig im Vergleich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.

Hrůza, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014.

- Chamrád, Vladimír. „Ze zájezdu československých architektů do SSSR“, *Architektura ČSR* 11, č. 10–12 (1952): 280–292.
- Jaješniak-Quast, Dagmara. *Stahlgiganten in der sozialistischen Transformation: Nowa Huta in Krakau, EKO in Eisenhüttenstadt und Kunčice in Ostrava*. Wiesbaden: Harrasowitz, 2010.
- Janssen, Jörn. „Stalinstadt/Eisenhüttenstadt: a milestone in twentieth century urban design in Europe“, *The Journal of Architecture*, č. 5 (podzim 2000): 307–314, <https://doi.org/10.1080/136023600419618>. (staženo 4. ledna 2025).
- Krise, Jindřich a Otakar Novotný. „Sídliště Šumbark-Bludovice“, *Architektura ČSR* 13, č. 1–10 (1954): 4–7.
- Lemke, Michael. „Der 17. Juni 1953 in der DDR-Geschichte“. Bundeszentrale für politische Bildung, 2. června 2003, <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/27599/der-17-juni-1953-in-der-ddr-geschichte/> (staženo 4. června 2025).
- Lötscher, Lienhard. „Eisenhüttenstadt: Monitoring a Shrinking German City“. *Dela*, č. 21 (prosinec 2004): 361–70, <https://doi.org/10.4312/dela.21.361-370>. (staženo 4. ledna 2025).
- Ludwig, Andreas. *Alltag: DDR – Geschichte, Fotos, Objekte*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2012.
- May, Ruth. „Planned City Stalinstadt: a Manifesto of the early German Democratic Republic“, *Planning Perspectives* 18 (2003): 47–78, <https://doi.org/10.1080/02665430320000047404> (staženo 28. února 2023).
- May, Ruth. *Planstadt Stalinstadt: ein Grundriß der frühen DDR – aufgesucht in Eisenhüttenstadt*. Dortmund: Institut für Raumplanung, Universität Dortmund, 1999.
- Meduna, Vladimír. „Nová Ostrava“, *Architektura ČSR* 10, č. 1–12 (1951): 259–264.
- Prokop, Radim a kol. *Havířov 1955–2005*. Havířov: Statutární město Havířov, 2005.
- Schulz, Barbara a Axel Driescher. „Rüstungswirtschaft und Zwangsarbeit in Fürstenberg (Oder)“, *Gedenkstättenrundbrief* 144, č. 8 (2008): 32–37, https://gedenkstaettenforum.de/fileadmin/user_upload/Aktivitaeten/Rundbrief/Rundbriefe_PDF/ganze_Rundbriefe/GedenkstaettenRundbrief_144.pdf (staženo 20. března 2025).
- Schulz, Barbara a Axel Driescher. „Verdeckt vom Mythos der ersten sozialistischen Stadt Deutschlands“, *Gedenkstättenrundbrief* 117, č. 2 (2004): 3–11, <https://gedenkstaettenforum.de/aktivitaeten/gedenkstaettenrundbrief/detail/verdeckt-vom-mythos-der-ersten-sozialistischen-stadt-deutschlands> (staženo 20. března 2025).
- Schmeidler, Karel. „Fenomén shrinking cities.“ *Lidé města* 16, č. 1 (2014): 125–147, <https://doi.org/10.14712/12128112.3460>. (staženo 10. prosince 2024).
- Strakoš, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: Kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, 2010.
- Špaček, Zdeněk. „Výstavba Havířova“, *Architektura ČSR* 22, č. 3 (1963): 159–170.

Tomolová, Věra a Rudolf Žáček (eds.). *Havířov*. Havířov: Město Havířov, 1995.

Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava: Anagram, 2003.

Internetové stránky

Bundeszentrale für politische Bildung, „Die 16 Grundsätze des Städtebaus“, 3. dubna 2005, <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/wiederaufbau-der-staedte/64346/die-16-grundsaeetze-des-staedtebaus/> (staženo 2. června 2025).

Český statistický úřad, „Demografický vývoj ve městech Moravskoslezského kraje v roce 2024“, 22. dubna 2025, <https://csu.gov.cz/msk/demograficky-vyvoj-ve-mestech-moravskoslezskeho-kraje-v-roce-2024> (staženo 16. června 2025).

„Eisenhüttenstadt – Vorreiter im Schrumpfen“, *Spiegel*, 2. Januar 2012, <https://www.spiegel.de/fotostrecke/eisenhuettenstadt-vorreiter-im-schrumpfen-fotostrecke-76853.html> (staženo 16. června 2025).

Havířov, „Historie a současnost – historie města v datech“. <https://www.havirov-city.cz/historie-soucasnost/historie-soucasnost/historie-soucasnost> (staženo 4. června 2025).

„Počet obyvatel v obci Havířov, Karviná“, <https://www.obyvateleceska.cz/Karvin%C3%A1/Hav%C3%AD%C5%99ov/555088> (staženo 16. června 2025).

Stadt Eisenhüttenstadt, „Rückbau“, <https://www.eisenhuettenstadt.de/Leben-Wohnen/Wohnen-und-Bauen/Stadtentwicklung/Stadtumbau/R%C3%BCckbau/> (staženo 16. června 2025).

Stadt Eisenhüttenstadt, „Statistische Daten zur Bevölkerung und zum Arbeitsmarkt, Jahr 2023/2024“, 28. dubna 2025, https://www.eisenhuettenstadt.de/media/custom/2852_6345_1.PDF?1747232769 (staženo 16. června 2025).

Stadt Eisenhüttenstadt, „Unsere Stadt“. <https://www.eisenhuettenstadt.de/Freizeit-Tourismus/Unsere-Stadt/> (staženo 4. června 2025).

urban authenticity, „Die Magistrale | Eisenhüttenstadt“, <https://urban-authenticity.eu/die-magistrale/> (staženo 17. července 2025).

Wohnen – Eisenhüttenstadt, „Wohnen in der Planstadt“, <https://www.xn--jetzt-plne-schmieden-izb.de/wohnen/> (staženo 18. června 2025).

Seznam zkratek

EKO – *Eisenhüttenkombinat Ost* (Kombinát železných hutí Východ)

KNV – krajský národní výbor

MěNV – městský národní výbor

MNV – místní národní výbor

NDR – Německá demokratická republika

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SBZ – *Sowjetische Besatzungszone* (Sovětská okupační zóna)

SED – *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (Sjednocená socialistická strana Německa)

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

Seznam příloh

- Obr. 1: Územní plán Ostravska z roku 1951
- Obr. 2: Ideový plán Obytného města EKO z roku 1951
- Obr. 3: Náčrt zastavění prvních obytných bloků v Havířově
- Obr. 4: Výřez ze situačního plánu města Havířov
- Obr. 5: Stadtbebauungsplan, 1952
- Obr. 6: Plán Havířova po dokončení VI. čtvrti
- Obr. 7: Dnešní mapa Eisenhüttenstadtu s vyznačenými obytnými komplexy I až IV
- Obr. 8: Pohlednice zobrazující Magistrálu z vysokými pecemi v pozadí
- Obr. 9: Mapa dnešního města Eisenhüttenstadt s částmi Schönfließ a Fürstenberg
- Obr. 10: Dnešní mapa města s vyznačenými obytnými komplexy
- Obr. 11: Mapka domů zbouraných v rámci programu Stadtumbau Ost
- Obr. 12: Obytný komplex VII v roce 2004 před začátkem demolice
- Obr. 13: Prázdná plocha (vpravo) zbylá po demolici VII. komplexu